

Sociologie
- Suport de curs pentru învățământ la distanță -

Titular curs: Conf. univ. dr. Dan Chiribucă

An I, semestrul I

Cluj-Napoca
2013-2014

Titlul disciplinei: *Sociologie*

Codul: ULR2209

Numărul de credite: 3

Locul de desfășurare: Facultatea de Științe Politice, Administrative și ale Comunicării, str Traian Mosoiu, nr. 71

I. Obiectul sociologiei. Specificul perspectivei sociologice. Teme majore. Postulate și principii teoretico-metodologice

Obiective

Noțiuni cheie

Bibliografie minimală

1. Specificul perspectivei sociologice
2. Constituirea sociologiei ca știință
3. Obiectul și temele majore ale sociologiei
4. Postulate și principii teoretico – metodologice

Chestionar de autoevaluare

II. Societatea modernă. Perspective explicative și caracteristici definitorii

Obiective

Noțiuni cheie

Bibliografie minimală

Chestionar de autoevaluare

III. Cultura. Definiție. Elemente componente. Relația dintre cultură și societate

Obiective

Noțiuni cheie

Bibliografie minimală

Chestionar de autoevaluare

IV. Socializarea. Procesul socializării. Agenți și instanțe socializante

Obiective

Noțiuni cheie

Bibliografie minimală

- Procesul socializării. Socializarea ca umanizare
- Mecanisme ale socializării
- Socializarea în copilărie și tinerețe; persoane semnificative
- Agenți și instanțe socializante

Chestionar de autoevaluare

V. Stratificarea socială. Diferențiere și inegalitate socială. Manifestarea stratificării. Teorii asupra stratificării. Despre inconsistența de status

Obiective

Noțiuni cheie

Bibliografie minimală

- Diferențiere și inegalitate socială.

Manifestarea stratificării.
Teorii asupra stratificării.
Despre inconsistența de status
Chestionar de autoevaluare

VI. Schimbarea socială. Definiție. Tipuri de schimbare socială

Obiective
Noțiuni cheie
Bibliografie minimală

Chestionar de autoevaluare

VII. Familia. Tipuri de familie. Familia în societățile tradiționale și societățile moderne

Obiective
Noțiuni cheie
Bibliografie minimală

Chestionar de autoevaluare

VIII. Comunicare și mass media

Obiective
Noțiuni cheie
Bibliografie minimală

Chestionar de autoevaluare

Tema 1. Obiectul sociologiei. Specificul perspectivei sociologice. Teme majore. Postulate și principii teoretico-metodologice¹

Obiective: - prezentarea conceptelor și noțiunilor cheie ale disciplinei
- cunoașterea principalelor perspective teoretice ale sociologiei

Noțiuni cheie: simțul comun, realitate socială, actor social, individualism metodologic, neutralitate axiologică, explicație, comprehensiune

Bibliografie minimală:

Anthony Giddens, Sociologie, Bic All, București, 2000, p. 9-24

Achim Miha, Introducere în sociologie, Dacia, 1992, p. 7-82

Traian Rotariu, Petru Iluț (coord.), Sociologie, Mesagerul Transilvan, Cluj-Napoca, 1996, p. 5-

34

Simțul comun sau „raționalitatea eronată”

Fiecare dintre noi observăm și interpretăm realitatea socială zi de zi. Cu toții ne angajăm în speculații și discuții despre cauzele și consecințele fenomenelor și proceselor ce le întâlnim și influențează viața noastră cotidiană. Din perspective individuale, unul și același fenomen, același proces produce semnificații diferite. O casă este privită și interpretată diferit de un arhitect, constructor, hoț, artist, expert în demolări, cumpărător. La fel autorul unui accident, polițistul, victima și pietonul vor privi în mod diferit infracțiunea, regulile de circulație sau legea.

Perspectivile individuale sunt întotdeauna parțiale, fiindu-le imposibil să cuprindă toate laturile și implicațiile fenomenelor și proceselor sociale. Dar sunt obligatorii pentru a organiza observațiile, înțelege semnificația datelor și pentru a ne ghida comportamentul și acțiunile.

Perspectivile individuale sunt rezultatul propriei experiențe a informațiilor și ideilor transmise de „ceilalți semnificativi”. Dar ele sunt condiționate foarte adesea de simțul comun. Între simțul comun și știință nu există întotdeauna opoziție, dar recursul la experiența ocazională și la speculația derivată din tradiție diferă esențial de apelul la cunoștințele oferite de știință și de aplicarea metodei științifice.

Cele mai răspândite principii ale simțului comun sunt:

- verificarea psihologică: enunțul descriptiv este considerat adevărat dacă are suportul autorității, este confortabil sau familiar. Autoritatea- accentul cade pe cine spune: prestigiu, putere, istețime, încredere personală. Confortabilitatea: acceptăm enunțul care ne place. Familiaritatea: acceptăm enunțurile familiare, pe care le știm sau auzim frecvent (exemplul conținuturilor media).
- Principiul definiției verbale: conceptele enunțurilor descriptive sunt definite în termeni strict verbali. Verificarea adevărului este evitată prin utilizarea conceptelor vagi (o mare armată va fi înfrântă), legarea unui concept vag de unul precis, de unde rezultă enunțuri circulare.
- Suprageneralizarea: trecerea de la o concluzie oarecare la o generalizare cât mai largă posibil.
- Evitarea confirmării- refuzul ideilor altora sau a comparațiilor nefavorabile cu propriile noastre idei. Două căi: diferențiere, reinterpretarea ideii (raționalizări pentru a reduce disonanța cognitivă),

¹ O parte a textului este o variantă restrânsă a capitolului similar din volumul SOCIOLOGIE, Coordonatori T. Rotariu și P. Iluț, Editura Mesagerul, Cluj-Napoca, 1996

- Judecata ilogică, utilizarea subterfugilor de gândire atunci când observațiile obținute în cercetare contrazic concluziile noastre. Expresia: excepția confirmă regula. Un alt exemplu: eroarea jucătorului.
- Credulitatea naivă: abandonarea spiritului critic în judecarea informațiilor.

Nașterea sociologie a însemnat punerea sub semnul întrebării a simțului comun în abordarea și interpretarea fenomenelor și proceselor sociale cu care suntem confrunțați.

Sociologia este știință și în același timp conștiință de un fel deosebit.

Știința: *proces*, prin care urmărim să cunoaștem realitatea așa cum este

Produs: rezultatul aceia ce s-a aflat pînă acum

Paradigmă etică: comunitate guvernată de imperativele universalismului, comunalismului (caracterul public), dezinteres (nu propagandă), scepticism organizat.

Sociologia este știință, fiindcă respectă elementele de bază ale metodei științifice:

- explicații și interpretări fondate pe observații concrete, factuale
- explicațiile, teoriile, interpretările ce vin în contradicție cu teoriile anterioare trebuie respinse.
- Mărturiile științifice provin din surse competente.
- În condiții constante, același fapt trebuie să fie observat de indivizi diferiți.
- Observațiile se repetă și confirmă
- Dovada științifică asigură baza pentru prezicerea cu a anumită precizie a repetării unui fapt.
- Nu există adevăruri absolute.

Într-o manieră simplificată, sociologia poate fi definită ca fiind studiul sistematic și sceptic al societății umane (Macdonis, Plummer, 1998).

Observație: termenul „sceptic” sintetizează cerința de obiectivitate și nepartizanat ideologic. Studiul trebuie să fie nenormativ. Interogațiile legitime ale unui sociolog sunt „ce se întâmplă?” și „de ce se întâmplă?”. „Ce trebuie să se întâmple?” este o interogație explicit normativă și este specifică activistului sau ideologului.

În ceea ce privește specificul perspectivei sociologice, Peter Berger (1963) menționează două trăsături esențiale: aceea de „a vedea generalul din particular” și capacitatea de „a vedea ceea ce este neobișnuit în familiar”. Sociologii identifică paternuri generale ale vieții sociale în comportamentul unor indivizi particulari. Recunoscând unicitatea indivizilor, sociologii recunosc că societatea acționează în mod diferit asupra unor categorii diferite de persoane (copii comparativ cu adulți, femeii față de bărbați, bogați-săraci). Gândim sociologic atunci când conștientizăm cum categoria generală căreia îi aparținem modelează experiențele noastre de viață. Pe de altă parte, conform lui Peter Berger prima înțelepciune a sociologiei este aceea de a ști că lucrurile nu sunt ce par a fi. Aceasta presupune renunțarea la ideea familiară că comportamentul uman este dora o problemă de decizie individuală a acestora și acceptarea ideii că societatea ghidează gândurile și dorințele noastre.

Exemplu: De ce ați ales să urmați o facultate? A gândi sociologic înseamnă a observa că pentru foarte mulți oameni a urma o facultate este o decizie imposibilă

Fundamentul perspectivei sociologice constă în înțelegerea subtilă, dar complexă și profundă a modurilor în care viețile noastre reflectă experiențele noastre sociale. Sociologia investighează legătura

dintre ceea ce face societatea din noi și ceea ce facem noi înșine din noi. Activitatea noastră configurează lumea în care trăim, fiind în același timp structurată de această lume (Giddens, 2000, 14)

Constituirea sociologiei ca știință

Sociologia s-a născut ca demers științific al socialului în a doua jumătate a secolului XIX reprezentând un răspuns epistemic la intersectarea mai multor mutații și condiții de ordin economic, social, politic și intelectual. Acestea din urmă nu sunt deloc ultimile ca importanță, ele fiind într-un fel anterioare celorlalte. Astfel că sociologia a apărut ca proiect intelectual epistemologic încă prin lucrarea francezului A.Comte (1798-1857) intitulată Cours de philosophie positive, prin care în 1838 se și introduce termenul de "sociologie". Pledoaria lui Comte era că și abordarea societății este necesar a fi pusă sub semnul studiului pozitiv al faptelor, în spiritul și cu metode identice sau analoge celor din științele naturii. Era imperioasă trecerea de la speculativ și normativ, la concret și descriptiv, explicativ și predictiv, de la ce ar trebui să fie, la ceea ce este, și e previzibil să fie, de la deducția pură despre om și societate la cercetarea efectivă, la observație riguroasă, înregistrare, numărare. Și în sociologie teoriile sunt adevărate teorii dacă se întemeiază pe fapte.

Cunoașterea autentică a socioumanului înseamnă nu numai depășirea bunului simț dar și detașarea de orizontul speculației pure, a filosofiei, oricât de seducătoare ar fi ea. E de subliniat că A.Comte, deși nu a efectuat cercetări sociologice propriu-zise, rămânând la stadiul de proiect, a văzut în sociologie nu doar un exercițiu intelectual, ci un instrument de perfecționare a vieții sociale. Deviza lui a fost și este mereu invocată de sociologi : "savoir pour prévoir, prévoir pour pouvoir".

Ideile ce vizau întemeierea sociologiei ca știință nu puteau apare și mai ales nu puteau prinde viață decât într-o societate democratică, unde libertatea de gândire, inițiativele și drepturile individuale în toate domeniile sunt valori fundamentale. Pe acest fundal socio-politic, al Europei celei de a doua jumătate a secolului al XIX-lea și alte condiții au facilitat și accelerat nașterea și dezvoltarea studiilor sociologice, și anume : dezvoltarea tehnologică, industrializarea, modernizarea și urbanizarea ce presupuneau o înaltă preocupare pentru punerea organizării sociale (și a comportamentului uman) pe baze raționale (științifice); trecerea de la simplu la complex, de la comunități tradiționale-rurale la aglomerații modern-urbane, dezvoltarea capitalistă în general, care pe lângă progres și bunăstare, a adus cu sine și o serie de probleme sociale și - cel puțin din perspectiva mentalității de atunci - numeroase crize : sărăcie, marginalizați, imigranți, "criza" familiei (femei părăsite, copii ilegali, coabitări). Rezolvarea nerepresivă a acestor probleme și cu costuri sociale cât mai mici, presupunea cunoașterea lor în profunzime.

Alături de Auguste Comte, în ordine cronologică, fondatori ai sociologiei sunt apreciați ca fiind : Karl Marx (1818-1883) cu ale sale idei despre primordialitatea factorului economic în determinismul social, controlul ideilor din societate de către clasele guvernante și, simetric, falsa conștiință a claselor și grupurilor oprimate. În centrul concepției sale stă teza că forța motrică a dezvoltării - cel puțin până la un punct - a istoriei și societății este tensiunea intergrupală, mai specific lupta de clasă și revoluția. El este socotit, de aceea, principalul reprezentant al teoriei conflictualiste; Herbert Spencer (1820-1903), care a definit mai precis subiecte ale sociologiei cum ar fi religia, politica, familia, controlul social, munca și stratificarea. El este părintele darwinismului social, susținând că și adaptarea succesul și progresul în viața socială urmează legile selecției și evoluției din lumea naturală; Emil Durkheim (1858-1917) poate fi considerat într-un fel primul autentic sociolog, realizând întâiul studiu concret de sociologie (Sinuciderea, 1897), bazat pe date statistice dar și cu un aparat teoretico-metodologic operant. El a făcut astfel o demonstrație practică a transmutării examinării socialului din câmpul filosofiei (sociale) în cel al cercetării concrete. Ideea fundamentală a gândirii durkeimiene este că mediul social fuzionează comportamentul indivizilor aproape în întregime. Deasupra și dincolo de individ sunt structuri sociale date (sociale sui-generis, economice, politice, juridice etc.), fapte sociale ce trebuiesc tratate ca "lucruri" - cum el insistă. Fapte sociale ca "lucruri" sunt și valorile, normele,

cunoștințele, dar în calitatea lor de transindividuale, exterioare. Fenomenele sociale trebuie explicate prin fapte sociale, ele neputând fi reduse la motivații și comportamente individuale. Prin locul pe care Durkeim îl acordă structurilor transindividuale și funcțiile pe care diferite forțe și configurații sociale le au în menținerea societății ca un întreg, sociologul francez este socotit ca precursor al curentului structural - funcționalist; Max Weber (1864-1920) a întreprins subtile analize, fondate pe date istorice și statistice, privitoare la raportul dintre economie și societate, dintre organizație, birocrație, comportament grupal și individual rațional. Celebră este lucrarea lui "Etica protestantă și spiritul capitalismului (1904-1905)" în care, în replică și în contrast cu Marx, argumentează că ideile sunt în anumite contexte și secvențe istorice nu efecte ci cauze ale unor schimbări sociale esențiale (capitalismul este în principal produsul unei noi etici religioase- protestantismul). Gânditorul german a fost extrem de preocupat și de problema judecăților de valoare în cercetările sociologice, el militând pentru neutralism axiologic (Wertfreiheit); în multe manuale și tratate Georg Simmel (1858-1916), cu sublinierea rolului societal al interacțiunilor din grupurile formale și informale, și George Herbert Mead (1863-1931), cu accentul pus pe faptul că interacțiunile sociale se bazează pe - și dezvoltă - simboluri, sunt considerați și ei drept clasici ai sociologiei.

1.1. Obiectul și temele majore ale sociologiei

Referențial ontic: realitatea socială- "obiectivul" și "interpretativ - construitul"

Am operat până acum cu o definiție implicită a sociologiei. Să încercăm o circumscriere explicită și mai precisă a obiectului și temelor ei de studiu.

În The Social Science Encyclopedia (1985), Eduard Shils consideră să "sociologia este în prezent un corp nesistematic de cunoștințe dobândit prin studiul societății ca întreg și a părților sale" (p.799). În această lapidară caracterizare se indică obiectul sociologiei (ansamblul societal și părțile sale), marcându-se faptul că nu s-au acumulat încă cunoștințe sistematice (unitare, coerente). Într-o foarte densă și analitică lucrare - Introducere în sociologie (1992) -, Achim Mișu oferă următoarea definiție : "Sociologia este în mod esențial studiul explicativ și comprehensiv al realității sociale în totalitatea ei, adică a unei realități sui-generis, precum și a unor părți fenomene și procese ale acestei realități în legăturile lor multiple, variate și complexe cu întregul" (p.11). Aici evidențierea caracterului de nesistematicitate dispăre, menționându-se, în schimb, distincția dintre explicativ și comprehensiv. Se subliniază - prin "sui-generis" - că e vorba de o realitate specifică.

Să notăm că:

a) Realitatea socială este studiată și de alte științe (istoria, economia, demografia, politologia etc.) și se ridică deci întrebarea care este specificul sociologiei ? Un posibil răspuns (Zamfir, 1993) ar fi că, pe de o parte, sociologia este știința caracteristicilor generale ale comportamentelor sociale, ale relațiilor sociale, ale colectivităților umane, ale organizării și funcționării instituțiilor, conținuturile variate ale acestora fiind studiate de discipline particulare (științele economice, juridice, politice etc); în acest înțeles, sociologia ar reprezenta o știință a formelor sociale - și nu a realității ca atare - și o metodologie generală de investigare a comportamentelor societale. Pe de altă parte, specificul ar rezulta din aceea că sociologia se ocupă de felul în care diversele subsisteme ale socialului (economic, politic, juridic etc) interacționează între ele, și cu sistemul societal global.

În acest sens, sociologie înseamnă și studiul determinațiilor, structurilor, funcțiilor și consecințelor sociale ale multiplelor subsisteme și de aici o serie de sociologii de ramură : economică, politică, a științei, loisinului s.a.

Sociologia explorează așadar deopotrivă nivelul microsocial (actorii sociali, grupurile mici) cel de nivel mediu (grupuri mijlocii, organizații și instituții particulare) ca și nivelul macrosocial (clase și straturi sociale, economia, politica, societatea în ansamblul ei)

b) Abordarea științifică a societății ca întreg - atât în stabilirea unor forme, modele generale de comportamente și activități, cât cu precădere în dezvoltarea interrelațiilor dintre subsisteme și cu sistemul global - se situează undeva între aspirație și rezultate efective. Ea este mai mult o tentație și declarație decât realizări ferme. Se poate chiar evidența unui paradox globalitate-exactitate (Iluț, 1985), anume că, cu cât ne apropiem de o abordare globală (holistică) a socialului cu atât scade precizia și cantitativul, și crește speculativul și vagul, și cu cât suntem mai exacti, cu atât mai mult fragmentarul (de multe ori asociat cu nesemnificativul) este prezent.

c) Pentru sociologie, realitatea socială este constituită din structuri, forțe și condiții obiective - existente înafara conștiinței și voinței individului - dar și din realitatea subiectivă. Iar aceasta din urmă înseamnă, în principal, următoarele actorii sociali acționează în virtutea unei motivații, care nu se reduce la nevoile bazale (hrană, somn, îmbrăcăminte, sex, confort) ci cuprinde și trebuințe superioare, cum ar fi realizarea pleneră a personalității, atașamentul față de valori (solidaritate, dreptate, adevăr etc.). Pe lângă motivația propriu-zisă, a trebuințelor și scopurilor, subiectivitatea presupune că oamenii nu se raportează direct la lume și semenii lor ci prin intermediul simbolurilor, a codurilor, de mai mică sau mare generalitate, de la limba unei culturi până la simboluri și coduri (nu de puține ori secrete) specifice unor grupuri și organizații. Indivizii interpretează continuu micro și macromediul social în care trăiesc, comportamentele altora și cele proprii. Interpretările, la rândul lor, nu sunt elemente pasive ale subiectivității, ele traducându-se în acte de conduită. În măsură considerabilă modul în care acționăm, depinde de felul în care percepem și interpretăm. Altfel spus, agenții umani, în calitate de indivizi, grupuri, popoare și culturi construiesc mereu prin interacțiune atât realitatea subiectivă cât pe cea obiectivă. Iată de ce am spus că obiectul sociologiei îl constituie realitatea socială ca "obiectiv" și ca "interpretat-construit". Un exemplu concret ar fi situația și comportamentul categoriei de persoane de vârstă a III-a : există niște determinanți obiectivi, de care cu greu se poate face abstracție, cum sunt: vârsta biologică, veniturile, statutul de pensionar. Dar condiția și activitățile desfășurate de ei depind și de cum îi privesc și interpretează alții și cum se percep și se evaluează ei înșiși.

d) Foarte importantă este în sociologie distincția dintre formal și informal. Primul termen desemnează instituțiile, structurile, organizațiile, grupările recunoscute oficial, cu prescrierea precisă a obiectivelor, regulilor, sarcinilor, privilegiilor și obligațiilor. În societățile ce cunosc scrisul, acestea sunt de regulă consemnate în legi, regulamente și alte documente oficiale. Informal se referă la ceea ce se petrece dincolo de cadrele stabilite prin legi și reglementări, la organizare și structurare a relațiilor interpersonale, bazate de cele mai multe ori pe atracții și respingeri de ordin psihosocial (afective, axiologice, de prestigiu s.a). De pildă, într-o întreprindere există o schemă dată de posturi și atribuții (organigrama), - aspectul formal -, există însă și relații informale, fără reglementări, funcționează o structură socioefectivă. Tot așa după cum în multe colective umane se poate vedea limpede diferența dintre liderul formal (numit sau ales) și cel informal (care întrunește simpatiile celor mai mulți). Sociologia se ocupă atât de formal cât mai ales de informal, de distanța dintre cele două paliere, și de relația dintre ele.

Sociologie generală și sociologii de ramură

În considerațiile de până acum am vizat în special ceea ce se numește sociologie generală. Cea mai bună cale de a vedea care sunt temele ei majore este de a consulta manuale și tratate de specialitate, acolo unde, în ciuda altfel a multor dispute privind obiectul sociologiei, se sedimentează subiectele ei semnificative. Iată cum se prezintă ele în două relativ recente tratate de sociologie. În Handbook of Sociology (ed.N.Smelser,1988) figurează ca părți mari : Probleme teoretice și metodologice; Bazele inegalității în societate; Organizații și instituții majore; Procesul social și schimbarea. În Traite de sociologie (ed. R.Boudon) capitolele sunt: Acțiunea (socială); Grupurile și sociabilitatea; Stratificarea; Mobilitatea; Puterea; Conflictul; Mișcările sociale; Schimbarea socială; Organizația; Devianța; Religia; Cultura; Cunoașterea; Comunicarea.

Părțile și capitolele diverselor manuale, tratate și culegeri de texte sociologice cuprind și alte teme precum muncă și profesiile, rasa și etnicitatea, familia, socializarea, educația, cultura, problema vârștelor, rolurile de sex (statutul social bărbat/femeie), sistemul politic, sistemul economic.

Examinarea acestor teme ne relevă faptul că există subiecte specifice ale sociologiei generale cum ar fi: stratificarea și mobilitatea, mișcările și schimbarea socială, dar că cele mai multe dintre ele fac obiectul sociologiilor de ramură. Ca și în alte discipline, pe măsura dezvoltării ei, din sociologie s-au constituit câmpuri de cunoaștere distincte. Ele se diferențiază în principal după domeniul social pe care îl vizează, având astfel: sociologie economică, sociologie politică, sociologie juridică, sociologie medicală, sociologia științei, sociologia religiei, sociologia culturii, sociologia sportului, sociologia loisirului și turismului. Sigur, și alte criterii operează: sociologia vârștelor, sociologia urban-rurală etc.

Ca o primă aproximație putem spune că fiecare sociologie de ramură se concentrează pe studierea caracteristicilor și mecanismelor sociale endogene ale domeniului pe care îl vizează, precum și pe intercondiționările lui cu alte domenii și cu ansamblu societal. Si bineînțeles pe felul în care ele afectează viața indivizilor concreți în general (nu numai a celor care lucrează în sfera respectivă). Sociologia științei, de exemplu, investighează caracteristicile socio-demografice ale membrilor comunității științifice, vârstă, sex, etnie, performanțe profesionale etc., constituirea și funcționarea colectivelor de cercetare, dar și relația dintre știință și politică, economie și alte sfere de activitate. De asemenea, ea are în vedere raportul dintre știință și societate ca întreg și impactul ei asupra mentalității și comportamentului cotidian al oamenilor.

Așa cum cele de mai sus sugerează se poate afirma că:

- Intre sociologia generală și sociologiile de ramură există o consubstanțialitate; prima oferă perspective, teorii concepte și metode generale, cele din urmă aduc material faptic, micro și mezoteorii, descoperă eventual noi tehnici și procedee de cercetare, îmbogățind astfel ansamblul teoretico-metodologic al sociologiei ca disciplină de ansamblu.

- Sociologiile de ramură sunt, la rândul lor, foarte strâns interconectate. E greu de conceput, bunăoară, abordarea fenomenului delinvențional (sociologie juridică) fără apel la sociologia familiei. Sociologiile de ramură fac și ele schimburi reciproce de idei, concepte, date statistice.

- În funcție de instituțiile, fenomenele și procesele pe care le studiază diversele ramuri ale sociologiei se întâlnesc cu alte discipline, se împrumută idei, concepte, material empiric. Astfel, sunt evidente legăturile dintre criminologie și sociologia juridică sau dintre sociologia familiei și sexologie.

Postulate și principii teoretico – metodologice

Mediul social : constrângeri și oportunități

Că mediul în care oamenii trăiesc determină în considerabilă măsură felul în care ei simt, gândesc și acționează este - după cum observă și E.Shils (1985) -postulatul cu cea mai mare consensualitate în comunitatea sociologilor. Chiar în societățile simple, tribale, acolo unde incidența factorilor naturali era (și este) mult mai puternică și directă decât în societățile complex-industrializate, personalitatea și comportamentul indivizilor sunt calchiate de formele sociale, hotărâtoare fiind relațiile de rudenie. În societățile accentuat diferențiate, clasa socială din care fac parte, profesia, etnia, mediul rezidențial marchează manifestările, șansele și traiectoriile de viață al înșilor umani. Factorii biogenetici contează și ei bineînțeles, iar cât se datorează mediului social și cât înnăscutului este o permanentă întrebare pentru disciplinele sociumane.

Trebuie remarcat că postulatul de mai sus are ca subpostulate mai importante următoarele: Mediul social înseamnă deopotrivă palierul structural-social propriu-zis (instituții, poziții de clasă și profesionale etc.) dar și polienul spiritual - simbolic (valori, norme, cunoștințe etc.). Structurile sociale obiective ca și cele spiritual-simbolice îngrădesc libertatea indivizilor, inclusiv prin opinia publică, și pot fi resimțite ca și constrângeri. Inșă prin socializare, cu precădere condiționările și conținuturile de ordin spiritual-simbolic sunt induse și interiorizate astfel încât ele devin deziderate, idei de urmat, grade

de libertate și nicidecum forțe constrictive. Mediul social în care oamenii trăiesc și își desfășoară activitățile nu este ceva omogen și amorf, ci cu ordine și organizare, ceea ce presupune conducători și elite, adică putere. Relațiile elite -mase și de putere sunt universale în domeniul socialului.

Postulatul că mediul social determină prin diferite formule profilele de personalitate, acțiunile, până la urmă viața indivizilor, nu trebuie reificat. Nici în cele mai rigide societăți și fragmente istorice, oamenii nu au fost și nu sunt doar receptoare plasmatică căroră li se poate da orice înfățișare. Cu atât mai mult în societățile moderne, pluraliste, unde cerințele sunt mai flexibile și unde, până la un punct, indivizii pot alege mediile care le convin. Să nu uităm însă că orice mediu are exigențele lui și că în ciuda mobilității sociale, pentru marea majoritate a oamenilor posibilitățile de mișcare dintr-un context socio-cultural în altul semnificativ diferit sunt cvasinule posibilități. Oricum, e de reținut că o anumită configurație socială înseamnă pentru individ nu numai constrângeri, ci și de realizare, înăuntrul sau înafara ei.

Actorul social și acțiunea :individualismul metodologic

Dacă în analiza fenomenelor și proceselor sociale, a comportamentelor grupale și individuale pornim de la caracteristici ale socialului ca întreg sau de la alte instituții, fenomene și procese sociale majore, avem de-a face cu holism metodologic. Dimpotrivă, dacă unitatea de analiză este acțiunea actorului social, atunci principiul se numește individualism metodologic(IM). Postulatul tare al IM este că socialul, în diversele niveluri, poate fi înțeles prin luarea în considerare a motivațiilor, scopurilor - și corespunzător a comportamentelor derivate de aici - ale actorilor sociali; socialul rezultă din adiționarea, agregarea sau interdependența acțiunilor actorilor.

Anumite precizări se impun în legătură cu IM:

- Actorul social este reprezentat de persoane dar și entități grupale, cu condiția ca ele în desfășurarea acțiunii, în cooperare, competiție sau conflict să se prezinte ca o unitate cu scopuri și strategii identice. Astfel, în multe ocazii familia se poate lua ca unitate actoriciască în analiză, sau chiar un partid politic. Totuși, elementul fundamental al IM este - așa cum îi arată și numele - individul, fiindcă la acest nivel ne întâlnim, cel puțin pe o anumită secvență de timp, cu interese, scopuri, preferințe bine determinate, univoce. Cu cât unitatea (actorul) cuprinde mai mulți indivizi, cu atât interesele, scopurile, preferințele au șansa de-a fi divergente.
- Individualism din sintagma IM nu trebuie confundat cu sensul lui moral sau sociologic (Boudon, 1992); în accepțiunea morală înseamnă a face din individ valoarea morală supremă, în cea sociologică, o societate este individualistică atunci când autonomia individului este dominantă a celei societăți. IM spune doar, pur și simplu, că pentru a descrie și explica socialul e necesar a pleca de la cauze și acțiuni individuale.
- IM nu-și reprezintă actorul social într-un vacuum, ci într-un spațiu social populat de alți actori, cu care se intră de regulă, în cooperare, competiție și uneori, în conflict. Viziunea IM nu este una atomistă, a juxtapunerii individuale, ci interacționistă. De asemenea, actorul uman poartă în el, în mentalitatea și acțiunile sale, socialul și pe "alții", fiindcă a fost socializat.
- Referitor la cauzele, propensiunile acțiunilor umane, sociologii, fără a intra în detaliile teoriei motivației -obiect al psihologiei -, consideră că există câteva clase mari de rațiuni suficiente care explică conduitele actorilor sociali: raționalitatea utilitaristă - adecvarea mijloacelor la atingerea unui scop pragmatic; raționalitatea axiologică - urmărirea realizării unor valori umane; acțiunile se conformează tradiției; acțiunile se bazează pe afectivitate, pe atașamente aproape necondiționate față de obiecte, persoane, idei. Fără a intra aici în discutarea definiției semantice și a diverselor tipuri de raționalitate (vezi Boudon, 1992), vom menționa numai că majoritatea acțiunilor umane se găsesc la intersecția diverselor genuri de motive (de rațiuni, ca și de iraționale), dar că probabil ponderea majoră în explicația sociologică o are comportamentul rațional al individului în sensul adecvării mijloacelor la scopul, interesul sau preferința lui.

Pe această din urmă linie, transferând idei și concepte din analiza microeconomică, s-a dezvoltat în ultimile decenii abordarea costuri-beneficii, care spune că în descrierea, explicarea și predicția acțiunilor umane trebuie să luăm în considerare costurile și beneficiile pe care acțiunea în cauză le angajează, și că așa fac în mare măsură și actorii implicați. Într-o versiune mai tare se afirmă că actorii nu numai că iau în calcul raportul costuri-beneficii și capitalul pe care îl dețin, dar sunt capabili, de regulă, să aleagă varianta optimă în realizarea unui scop. Este ceea ce se numește teoria alegerii raționale (vezi Coleman, 1990, Iluț, 1990). Desigur, capitalul, costurile, beneficiile nu sunt doar monetare și material- economice, ci și informaționale, psihologice, sociale.

Conexiunea micro-macrosocial

Modalitatea în care structurile și formele organizaționale societale se leagă cu acțiunile actorului, cum se face tranziția de la macro la micro și invers, constituie o temă centrală a sociologiei. Ea a primit până acum fie răspunsuri speculative, de genul "relației dialectice", a "feed-backului pozitiv", fie un tratament pe cazuri particulare. Actualemente problema s-a acutizat teoretic, încercându-se răspunsuri mai operante. Ele se înscriu pe linia combinării principiilor comportamentului individual optim cu luarea de decizii în colectiv, a emergenței și funcționării actorului corporat și autorității, așa cum se întâmplă la J.Coleman (1990). Ca idee generală a legăturii macro-micro să oferim un exemplu după autorul mai sus citat.

Celebra teză a lui Max Weber privind apariția capitalismului ar putea fi formulată la nivelul macroanalizei în felul următor: Doctrina religioasă a acelor societăți (țări) ce au devenit protestante (în particular, calviniste) în timpul Reformei conține valori care au determinat (sau cel puțin, facilitat) dezvoltarea organizării capitaliste. Dificultățile validării respectivei afirmații sunt deosebite : Țările (și comunitățile) ce pot fi comparate sunt puține la număr, iar cele în care capitalismul s-a dezvoltat rapid diferă de celelalte și prin alte elemente decât religia; chiar dacă s-ar constata o asociere puternic pozitivă între protestantism și capitalism, comparația statistică e interpretabilă în multe feluri. Si mai departe, chiar dacă ajungem la concluzia unei relații cauzale dinspre etica protestantă înspre capitalism, rămâne întrebarea cum s-a realizat aceasta. Analiza weberiană ne îndreptățește să desfacem propoziția de nivel macro în trei propoziții: una ce face trecerea de la macro la micro (1), una la nivel micro (2) și cea de-a treia ce conduce din nou la macro (3). Ele s-ar exprima astfel:

- 1) Doctrina religioasă protestantă induce anumite valori aderenților ei;
- 2) Indivizii ce dețin aceste valori adoptă concepții și orientări specifice față de comportamentul economic (antitraditionalismul, datorita față de chemarea proprie).
- 3) Respectivele orientări ale comportamentului economic individual conduc la organizarea capitalistă a societății.

Putem admite și o influență directă a eticii protestante asupra apariției și încurajării capitalismului, situându-ne astfel la nivel macro, determinațiile mai pregnante sunt însă prin intermediul actorilor sociali (nivel micro). De remarcat că dacă transpunerea doctrinei în valori personale (propoziția 1) înseamnă în principal procesul socializării, explicat de sociologie și psihologia socială, și dacă despre felul în care valorile și atitudinile, la nivelul indivizilor, se traduc în acte comportamentale efective (propoziția 2), există de asemenea rezultate marcante în cele două discipline, dificultăți epistemice mai serioase survin pentru propoziția 3.

Intr-adevăr a răspunde la întrebarea, cum se face tranziția de la comportamentele individuale la social, nu e suficient să spui că prin combinarea acestora, ci trebuie desvăluit modul concret în care pozițiile (statusurile) într-o organizație iau naștere, care este motivația indivizilor de a ocupa și onora aceste poziții. În cazul nostru analiza reclamă investigația relațiilor dintre antreprenori, dintre muncitori și mai ales dintre primii și cei de-ai doilea. Coleman (1990) crede că Max Weber la acest punct nu este bine acoperit. Dificultățile sporesc și datorită faptului că în interacțiunea actorilor apar aproape întotdeauna efecte neintenționate și uneori chiar contrare intenției actorilor aflați într-o combinație, într-un joc, efecte numite "perverse", (Boudon,1990, Rotariu, 1993).

Incercări, cu rezultate pozitive pertinente, de a trata mai în profunzime și cu un grad mai avansat de exactitate raportul micro-macro există totuși. Ele vin din partea unor cercetări etnografice și de antropologie culturală ce sugerează modele calitative ale compunerii socialului din acțiuni de ordin micro, dar s-au conturat și modele cantitativiste, de factură cvasiaxiomatică, oferite de demografia socială prin studierea a ceea ce, s-ar numi "înghesuială (mare concurență) la căsătorie" (marriage squeeze). Aceasta se întâmplă atunci când pe piața maritală, dintr-un motiv sau altul, este o mare disproporție numerică, între bărbați și femei, funcționând, în același timp, legea monogamiei. De observat că dacă introducem și regula că la căsătorie între parteneri există în medie, o diferență de câțiva ani, atunci fenomenul apare și în cazul în care există un boom de natalitate. Sociologii și demografii americani au studiat situația de acest fel pe pe cohorta (baby boom) din 1946, cohortă din care la mijlocul anilor '60 fetele nu-și găseau parteneri maritali mai în vârstă ca ele cu 2-3 ani, întrucât numărul bărbaților născuți în 1943-1944 era mult mai mic. S-au cercetat efectele acestei disproporții, a presiunii femeilor dornice de căsătorie (sau oricum de dragostea unor bărbați cu ceva mai în vârstă) asupra valorii pe piața maritală și s-au elaborat modele ale tranziției micro-macro și teoreme ale unor algoritme specifice de cuplare conjugală în noile date ale problemei.

O împrejurare aproape identică de la noi din țară (în anii 1967-1968 s-au născut cu aproximativ 500.000 de copii mai mult decât înainte și după) își așteaptă și ea abordarea investigațională necesară.

Explicație versus comprehensiune: o falsă dilemă

După cum am insistat, sociologia vizează și realitatea subiectivă, lumea interioară, motivațiile, simbolurile și interpretările indivizilor și colectivităților umane. Mulți filosofi, sociologi, intelectuali de formulă speculativ-lirică consideră că universul uman de această natură nu poate fi examinat cu folos prin mijloacele științelor consacrate, ale naturii, prin descriere și explicație obiectivă, ci prin "înțelegere" (Verstehen), prin ceea ce s-a consacrat și în românește ca fiind comprehensiune. Aceasta înseamnă descifrarea subiectivității prin intuiție și empatie "punerea în pielea" celuilalt, plonjarea în adâncimea psihicului uman. Acțiunile individuale și grupale, evenimente și epoci istorice nu pot fi explicate în termeni de cauze și efecte, de factori și consecințe obiective, ci numai prin accederea comprehensivă la resorturile interior-subiective și la spiritul și sensul unor entități istorice. În cadrul explicației, cercetătorul evidențiază legături statistice, influențe și determinări între fapte sociale, lucrează cu variabile independente și dependente în comprehensiune, cu intuiții, cu capacitatea de-al înțelege pe celălalt, cu experiența trăirilor proprii. În mod obișnuit așa sunt rezumate cele două viziuni metodologice, și ele sunt chiar dacă mai în detaliu expuse - contrapuse sau oricum prezentate ca alternative (Zamfir, 1993). Dar încă Max Weber vorbește de posibilitatea de a le combina, utilizând expresia de "explicație comprehensivă" sau "comprehensiune explicativă".

Există, într-adevăr, argumente în favoarea tezei că explicația și comprehensiunea nu numai că nu se situează în raport de opoziție, dar sunt complementare și considerând demersul științific pe traseul său mai extins, de fapt ele sunt strâns legate. Comprimat exprimate aceste argumente se înfățișează astfel:

- E necesară distincția (Boudon,1992) dintre comprehensiune în accepțiunea gânditorilor germani, reprezentanți ai curentului "filosofia vieții", de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, în particular a lui W.Dilthey, și cea weberiană. Prima se referă primordial la a regăsi și retrăi sensul și spiritul instituțiilor, epocilor și evenimentelor istorice, în a le recupera atmosfera, în a le înțelege rostul și semnificația în curgerea timpului istoric. În acest înțeles, Verstehen este mai vag, mai metafizic, mai plin de capcane interpretative. Accepțiunea weberiană spune doar că înțelegerea stărilor mintale a actorilor acțiunilor sociale și a sensului pe care ei îl acordă acestor acțiuni nu trebuie neglijată. Aici nu e în discuție deci sensul acordat și interpretările față de epoci și episoade istorice ci înțelegerea comportamentelor actorilor individuali.

- În accepțiunea mai specific sociologică (de orientare weberiană), comprehensiunea apare ca un moment al explicației, fiindcă a înțelege rațiunile actelor individuale nu este suficient pentru a explica socialul (vezi conexiunea macro-micro,3.3.).

- Experiența noastră de viață, interacțiunea cu alții, jucarea de roluri, motivațiile și strategiile unor acțiuni proprii, tot ce este subsumat comprehensiunii, pot servi ca punct de plecare în proiectarea unor cercetări "pozitiviste" (observație sistematică, plan experimental, chestionar). Același bagaj comprehensiv este aproape inevitabil prezent în faza de interpretare calitativă a unor date statistice.

- În ce privește intuiția, atât de frecvent invocată în viziunea comprehensiunii, ea reprezintă probabil un plus semnificativ față de procesele de cunoaștere cunoscute (inducție, deducție, stocarea și procesarea informației, etc.), ce nu este încă explicat psiho-fiziologic. Dar să nu uităm că în științele cele mai tari ("intuiționismul" în matematică) se face apel la intuiție. Din acest punct de vedere, comprehensiunea nu se opune nicidecum modelului naturalist de știință. Apoi, aptitudinile empatice sigur că există, dar ca orice aptitudini sunt rațional explicabile și pot fi puse în evidență experimental (din nou prin mijloace foarte "pozitiviste"). Un exemplu este chestionarul prin procură (Radu, 1994), în care subiectul (A) răspunde la un chestionar așa cum crede că ar răspunde unul pe care are pretenția că îl cunoaște (B). Prin comparația dintre răspunsurile lui A și răspunsurile lui B ne dăm seama de capacitățile empatice a lui A. Nu vrem să spunem că problematica empatiei, și cu atât mai mult a Verstehen-ului, se reduce la această situație. Afirmăm doar că în actul de comprehensiune nu ne plasăm înafara raționalului și că ea însăși poate fi dacă nu explicată cel puțin descrisă în termeni raționali.

- Nemijlocit legat de cele mai sus arătate, trebuie subliniat faptul că subiectivitatea, interioritatea umană nu este domeniul "găurilor negre" din astrofizică, de unde ne vin semnale minime. Despre ea avem varii și multiple semne sensibile (vorbe, gesturi, manifestări comportamentale). Inferența de la datele exterioare la cele interioare nu e simplă, dar aceste date există (și unele și altele)

- În fine, nici cele mai intransigente orientări obiectivist-explicative, care merg deci pe determinismul factual exterior, nu neagă prezența factorului subiectiv, interior. Diferența față de concepția comprehensivistă constă în conținutul și importanța explicativă atașată lui. Pentru cea din urmă universul subiectiv e bogat colorat și determinist în înțelegerea socialului. În viziunile determinat obiective el este populat cu interese și orientări pragmatice, care contează foarte mult ca propensiuni ale activităților umane, dar care sunt limitate și constante, putând fi luate ca un invariant în schema explicativă a socialului, și până la urmă excluse. Marxismul, nebehaviorismul și într-un anume fel paradigma costuri-beneficii, sunt exemple de acest gen. Să remarcăm însă că dincolo de cadrul paradigmatic, multe ipoteze, teorii, modele și cercetări empirice rămân la acest nivel al analizei când se studiază, de pildă, relația industrializare-urbanizare-navetism se au în vedere doar câteva și nu se face practic apelul la subiectivitatea actorilor implicați în modelele de dinamică populațională și-a consecințelor ei sociale minime postulate privind intențiile oamenilor. Cercetarea însă a unor fenomene mai particulare, a unor comunități bine circumscrise presupune abordarea palierului subiectiv-simbolic. Așa încât ponderea explicativ-cantitativului sau complementar, cea a comprehensiv-calitativului depinde și de tipul de investigație și finalitatea ei teoretică și practic-aplicativă.

Dezideratul neutralismului axiologic

În studierea și prezentarea realității sociale, este foarte probabil ca cercetătorul să-și proiecteze propria subiectivitate. Distorsiuni datorate subiectului cunoscător apar în orice arie de investigație, dar în fășia ontologică a socioumanului ele sunt mai pronunțate și mai greu de controlat. Cu atât mai mult atunci când se vizează realitatea subiectivă, pentru că interacționează elemente de același gen. de același ordin de mărime: în studierea valorilor, intereselor, dorințelor, ideologiilor altora se impregnează valorile, interesele, dorințele și ideologia cercetătorului în cauză. Subiectivitatea lui poate fi implicată în alegerea temei, a ipotezelor și conceptelor, a populației care se cercetează efectiv, a

metodelor și mai ales a interpretărilor rezultatelor. (Ne referim aici bineînțeles la distorsiunile involuntare, deși nici falsurile științifice n-au lipsit).

Ideal ar fi ca specialiștii în domeniul socioumanului să fie imparțiali în investigațiile lor, să prezinte lucrurile așa cum sunt, cu obiectivitate, să facă abstracție de propriile valori, să realizeze adică ceea ce de la Max Weber încoace se numește neutralism axiologic (în engleză, value-free). Sarcină nu ușor de atins, dar așa cum clasicul german îndemna, odată ce omul de știință s-a angajat în abordarea unei teme (selecția în sine a problemei de cercetat, deși automat preferențială, nu afectează obiectivitatea rezultatelor), el trebuie să tindă înspre neutralism, să urmeze cu acribie rigorile metodei științifice. Mai recent se insistă că alături de autocontrol, prezentarea în detaliu de către cercetător a metodelor folosite, a parcursului demersului investigațional, a unor date personale și de context pentru a fi apreciate de alți membri ai comunității științifice sunt binevenite. Si deoarece la baza unui demers stau tacit, ca subînțelese, convingeri și principii intelectuale (gnoseologice morale, estetice, politice), de dorit ar fi efortul de a-le face explicite, de a le aduce în conul de lumină al conștiinței critice proprii și a judecății celorlalți.

Oricum, apare evident că ideologizarea discursului științific sub presiunea directă sau indirectă a partidelor, claselor, grupurilor sociale și etnice, este un pericol pentru sociologie. Tot așa cum, sterilă este și ideea "relativismului epistemologic", anume că e iluzoriu a tinde înspre obiectivitate, întrucât ceea ce discutăm și analizăm noi nu sunt niciodată structuri și fenomene sociale obiective, ci interpretări ale acestora (La limită asemenea afirmații se autodemolează, conform raționamentului - paradox semantic: Dacă totul este relativ, atunci și propoziția "totul este relativ", e relativă și deci... Analog avem: Dacă totul este interpretare, atunci...).

Chestionar de autoevaluare:

1. Alegeți o situație de viață și comentați relația dintre indivizi și societate în contextul acelei situații.
2. Identificați și comentați elemente specifice perspectivei sociologice.
3. Comentați ideea că societatea reprezintă în același timp un cadru de constrângeri și un context de oportunități.

Tema 2. Societatea modernă. Perspective explicative și caracteristici definitorii

Obiective: prezentarea principalelor paradigme ale sociologiei într-un context aplicat
Familiarizarea studenților cu concepte și autori fundamentali ai sociologiei

Noțiuni cheie: societate, tradițional, modern, autoritate, individualizare

Aproape toate marile teorii sociologice abordează subiectul modernității. Auguste Comte definește societatea modernă prin intermediul următoarelor trăsături:

- concentrarea forței de muncă în centrele urbane,
- o organizare a muncii ghidată de eficiență și profit, aplicarea științei și tehnologiei în procesul de producție,
- existența unor antagonisme (manifeste sau latente) între angajați și angajatori, creșterea contrastelor sociale și inegalităților,
- un sistem economic bazat pe întreprindere liberă și competiție deschisă.

Comte se diferențiază în grupul sociologilor clasici, majoritatea acestora propunând definiții dihotomice, bazate pe modele polare, ce utilizează opoziția tradițional-modern. Astfel, Spencer apelează în definiția modernității la opoziția societate militară-societate industrială. Societatea industrială se caracterizează prin orientarea spre procesele de producție și comerț, existența unui aparat de stat care garantează libertatea individuală și dreptul de proprietate, principiile și practica justiției, puterea este decentralizată, sunt încurajate întreprinderile private și asociațiile voluntare, există rate ridicate de mobilitate socială și teritorială. În ceea ce privește indivizii, aceștia se ghidează după valori ca respectul pentru alții, încredere, inițiativă și independență (Noble: 2000:50).

Tonnies definește modernitatea utilizând distincția: comunitate-societate. Modernitatea se caracterizează prin predominanța relațiilor parțiale între indivizi (indivizii nu se cunosc unii pe alții, decît prin intermediul unor roluri parțiale), relațiile sunt tranzitorii și instrumentale, ghidate de interese specifice, impersonale. Comportamentele sunt performate în funcție de obligații formale, de tip contractual.

Pentru Durkheim societățile moderne sunt cele caracterizate de solidaritate organică. Dacă societățile tradiționale se caracterizează prin indivizi similari unii altora, indistinctibilitatea indivizilor (aceleași comportamente, aceleași convingeri, aceleași valori morale) stînd la baza unei solidarități/coeziuni de tip mecanic, societatea modernă are ca și caracteristică principală diferențierea. Relațiile dintre indivizi încetează a mai fi de dependență și devin relații de interdependență (nu este doar acceptabil, ci devine obligatoriu *a fi diferit*, dar o diferență ce ține cont de celălalt ca urmare a cerinței complementarității; sunt diferit dar trebuie să fiu *cu* celălalt).

Weber definește societatea modernă, capitalistă, prin opoziție cu cea tradițională, diferența dintre cele două constînd în principal în configurațiile lor axiologice. În societatea capitalistă sunt valorizate acumularea materială și ascetismul. Societatea modernă este caracterizată de instituții birocratice (administrare rațională orientată spre maximizarea eficienței), autoritatea este de tip rațional-legal (regulamentul și legea primează asupra poziției sociale). Autoritatea rațional-legală reprezintă instituționalizarea politică a acțiunii rațional instrumentale, dominantă în societățile moderne.

Parsons propune o definiție a modernității ce se focalizează pe caracteristici de stare. Având ca punct de plecare aceeași dihotomie tradițional-modern, el a construit o scală multidimensională, aplicabilă în compararea diverselor tipuri de sisteme sociale. Modernitatea parsoniană este definită prin raportare la instituții, agenți (statusurile), comportamente, roluri și valori, modelul fiind construit pe fundamentele unui mixt teoretic ce combină structuralismul cu funcționalismul într-un cadru general culturalist.

Dimensiuni	Societatea tradițională	Societatea modernă
Articulația structurii sociale	Difuză, nearticulată, slabă, caracter comprehensiv al rolurilor, grupurilor, relațiilor sociale	Specificitate, specializare ridicată a rolurilor și relațiilor, diviziune pronunțată a muncii, scop focalizat a vieții de grup
Fundamentele statusului	Atribuirea (ascription), statusurile, afilierea la grupuri este bazată pe factori ca naștere și moștenire	Realizarea, accesul la statusuri, roluri, afilierea de grup se bazează pe efort și merit personal.
Criteriul recrutării	Particularism, exemplu: selectarea și tratamentul partenerilor în relațiile sociale, la fel ca și admiterea în grupuri se bazează pe trăsăturile personale, unice ale candidatului potențial, nu neapărat relevante locului de muncă, naturii grupului sau relației	Universalism, exemplu: alegerea și selecția partenerilor în relațiile sociale, precum și admiterea/afilierea la grupuri se bazează pe trăsături generale, categoriale, direct relevante scopurilor și naturii grupurilor sau relațiilor
Focalizarea evaluării	Colectivism, exemplu: evaluarea și percepția oamenilor este focalizată pe apartenența lor la grupuri, colective, comunități, triburi. Importanță centrală a elementului „cui aparțin” mai degrabă decât „cine sunt”	Individualism, exemplu: evaluarea și percepția oamenilor focalizată pe acțiunile individuale. Importanță centrală a elementului/factorului „ce fac”
Rolul emoțiilor	Afectivitate, exemplu: infuziunea emoțiilor în viața socială	Neutralitate, exemplu: interzicerea manifestării emoționale, climat rațional în viața socială.

Sztompka: 1993: 74

Aproximativ în aceeași perioadă, Alex Inkeless definește modernitatea prin referire exclusivă la atitudinile și valorile specifice omului modern. Acesta este, conform lui Inkeless:

- pregătit pentru noi experiențe și deschis față de inovare și schimbare (această deschidere este mai degrabă o stare de spirit, decât o orientare efectivă, acțională, spre dobândirea de cunoștințe și abilități noi; este dorința de a accepta un medicament nou, un mijloc de transport nou, o nouă sursă de știri, o nouă formă de nuntă sau o nouă școală).

- În domeniul opiniilor modernitatea înseamnă dispoziția de a-și forma și exprima opinii despre un număr mare de probleme și teme, care nu țin doar de mediul său imediat. Această dispoziție este circumscrisă de alte două dimensiuni, complementare: mobilitatea și flexibilitatea.

- Orientare democratică: omul modern este în mai mare măsură conștient de diversitatea atitudinilor și opiniilor din jurul lui. Recunoaște diferențele fără a le nega din temerea că acestea afectează modul său de a vedea lumea. De asemenea este mai puțin dispus să abordeze opiniile într-o manieră strict autocratică sau ierarhică.

- Este orientat spre prezent și viitor, nu spre trecut. Un individ este modern în măsura în care operează cu ore fixe, dacă uzual își planifică activitățile. Această caracteristică evidențiază foarte bine dubla determinare a modernității, instituțională și culturală. Inserat în rețele moderne, un individ tradițional este frecvent obligat să se comporte modern (exemplu: chiar dacă eventual nu-mi place,

trebuie să stabilesc o zi și o oră precisă pentru examenele studenților). Componenta tradițională este vizibilă însă atunci când performez activități asupra cărora gradul de determinare personală este ridicat: fac sau nu rezervare la hotel, utilizez repere temporale precise sau vagi (ne vedem mâine pe la prânz *versus* mâine la 12.30).

- Eficiența: individul modern crede că omul poate învăța într-o măsură substanțială să-și domine mediul pentru a-și atinge scopul. Prin opoziție individul tradițional este cel care crede/afirmă/se comportă conform principiului lui „nu se poate”.

- Calculabilitatea- individul modern are încredere că lumea din jurul său este calculabilă/previzibilă, că oamenii din jurul lui își vor îndeplini obligațiile și responsabilitățile.

- Demnitatea: este conștient de demnitatea celorlalți și dispus să le arate respect. Modernitatea atitudinală înseamnă toleranță față de ceilalți și interes față de nevoile, necesitățile lor. Este important de menționat însă că este un interes diferit de cel al tradiționalității. Individul tradițional este interesat de celălalt, în primul rând pentru a verifica dacă acesta respecta norma *nediferențierii*, respectiv pentru a sancționa abaterea. Demnitatea, toleranța și interesul față de ceilalți se obiectivează de exemplu, la nivel comunitar în amenajările pentru persoane cu dizabilități.

- Încredere în știință și tehnologie. Individul modern este individul ce are încredere și utilizează știința și tehnologia.

- Încredere în justiția distributivă – individul modern crede că recompensele depind de contribuție.

Un alt tip de definiție analitică a modernității este avansat de Kumar (1988: ?). El identifică un set de principii centrale ce compun coloana vertebrală a modernității.

Primul principiu este *individualismul*, înțeles ca ascendera individului uman- în locul tribului, grupului, comunității, națiunii - la un rol central în societate. Individul este eliberat de legăturile de grup impuse, este liber să se miște între diverse colectivități sociale, să-și aleagă afilierile, este responsabil pentru propriile acțiuni, succese ca și eșecuri. Talcot Parsons definește individualismul modernității ca „individualism instituționalizat”(Parsons:1978: 321). În viața modernă, individul este confruntat la nivele diferite cu rătăcirile provocare: poți și trebuie să-ți gestionezi propria viață independent, înafara vechilor legături familiale, tribale, religioase, de clasă, dar trebuie să faci asta în noile cadre și reguli pe care statul, piața muncii, birocrăția, etc le stabilesc.

Al doilea principiu este *diferențierea*. Manifestarea acestuia este cel mai vizibilă în sfera muncii, unde apare un număr mare de ocupații și profesii, specializate, înguste, ce presupun diverse abilități, competențe și instruirii. Diferențierea este însă observabilă la nivelul tuturor dimensiunilor societății. La nivelul consumului, de exemplu, există o uluitoare varietate de opțiuni în fața fiecărui potențial consumator.

Al treilea principiu este *raționalitatea*, calculul și depersonalizarea muncii din organizații/instituții. Este evaluată performanța, nu persoana.

Al patrulea principiu este *economismul*. În modernitate întreaga viață socială devine dominată de activități economice și scopuri/finalități economice. Economicul, devine deasemenea principalul criteriu al realizării. *Economismul* se referă la mai mult decât munca asiduă orientată spre maximizarea profitului. Simmel a surprins foarte bine această caracteristică a societății moderne în afirmația că banii se instaurează în poziția de numitor al tuturor valorilor. În numărul din 28 iulie 2002 al ziarului britanic Daily Express este prezentată informația că o profesoară londoneză a primit 55000 de lire sterline de la sindicat ca și compensație/despăgubire pentru stresul/trauma afectivă trăită datorită îngrijirilor acordate unui elev ce a fost înjunghiat în timpul unei încăierări derulate în spațiul școlii. Elevul pierdea sânge și profesoara i-a acordat primele îngrijiri până la venirea ambulanței. Exemplul este relevant pentru fenomenul pecuniarizării interacțiunilor formale (performate în contextul sau ca urmare a obligațiilor de rol asociate statusului, chiar dacă și mai ales atunci când aceste obligații nu circumscriu îndatoririle propriu-zise ale serviciului) în societățile moderne (cele model, occidentale). În societatea modernă,

comportamentele, interacțiunile și acțiunile nu doar că sunt cuantificate pecuniar, dar există o percepție generalizată asupra normalității/firescului acestui tip de cuantificare. *Banii și onoarea* sunt dimensiuni complementare, nu exclusive. În societățile tradiționale, este remanentă încă o relativă stigmatizare, dacă nu a banului, cel puțin a pecuniarizării unor interacțiuni ce nu aparțin explicit economicului. La nivel individual, o persoană care se ghidează după principul economismului, va aștepta un beneficiu financiar în schimbul unui sfat de afaceri dat unui prieten, în timp ce o persoană tradițională va considera aberant sau chiar, jignitor/degradant să primească bani *doar* pentru niște sfaturi. Ambele societăți au definite modalități onorante/dezonorante de a produce bani, doar că în societățile moderne sfera de referință a modalităților acceptate (normale) social este mai largă. Modernitatea, care la ora actuală se circumscrie economic capitalismului, presupune trăsătura distinctivă de a se supune raționalității proprii economicului și de a o duce pînă la ultimele consecințe. Societatea capitalistă se caracterizează prin tendința de a face ca tot ceea ce se consumă să tranziteze piața, și ca urmare, de a conferi preț inclusiv îngrijirilor acordate copiilor încredințați bonelor. Tot ceea ce se consumă, în orice domeniu, tinde spre statutul de marfă afectată de un preț (Baechler: 2001: 87).

Al cincilea principiu este *expansiunea*. Modernitatea are tendința inerentă de a se extinde. Această extindere este multidimensională: în spațiu, vezi fenomenul globalizării, dar și în profunzime, în zona sferei private a vieții cotidiene (convingerile religioase, conduita sexuală, gusturi de consum, patternuri de loisir, etc.)

Spre deosebire de Parsons ce definește modernitatea prin apelul la caracteristici ale sistemului social în ansamblul său, Inkeless (atitudini/valori) și Kumar (principii), Giddens se focalizează pe instituții. Instituțiile sociale moderne sunt unice prin o parte din aspectele lor, radical diferite de cele ale ordinii sociale tradiționale. Modernitatea înseamnă discontinuitate față de modelele anterioare: emergența unor forme sociale noi ca sistemul politic stat-națiune, dependența generalizată a producției de sursele de energie neanimală, mercantilizarea completă a produselor și muncii salariate (Giddens: 1994). Dimensiunile instituționale ale modernității sunt: capitalismul și industrializarea, iar o caracteristică principală a modernității este dinamismul. Acesta se datorează:

- *disocierii timpului și spațiului* și recombinații lor sub forme ce permit o “distribuție” spațio-temporală precisă a vieții sociale

- *De-localizării sistemelor sociale* (fenomen strâns legate de factorii de disociere spațio-temporală): Relațiile sociale sunt extrase din contextele locale de interacțiune și se restructurează în câmpuri spațio-temporale nedefinite. Două mecanisme de de-localizare sunt inerente dezvoltării instituțiilor sociale moderne:

- *crearea de garanții simbolice* - instrumente de schimb ce pot să circule în orice moment, indiferent de caracteristicile specifice ale indivizilor sau grupurilor care le dețin (banul, de exemplu.) .

- *stabilirea “sistemelor expert”* Prin sisteme expert Giddens înțelege domeniile tehnice sau de cunoaștere profesională ce privesc sectoare extinse ale mediului nostru material și social. (Freidson: 1986). Garanțiile simbolice și sistemele expert distanțează relațiile sociale de contextul lor imediat.

Chestionar de autoevaluare:

Identificați și argumentați cele mai relevante atribute și caracteristici ale indivizilor ce trăiesc într-o societate modernă.

Menționați și argumentați trei caracteristici ale societăților moderne contemporane.

Tema 3. Cultura. Definiție. Elemente componente. Relația dintre cultură și societate

Obiective: prezentarea unor concepte, termeni și noțiuni specifice

Dezvoltarea abilităților de explicare și interpretare a proceselor și fenomenelor sociale ce caracterizează societățile contemporane

Noțiuni cheie: cultură, norme, valori, relativism lingvistic, etnocentrism, relativism cultural

Bibliografie minimală:

Anthony Giddens, *Sociologie*, editura All, 2000, cap. II: Cultura, societatea și individul?, p. 25-54

Traian Rotariu, Petru Iluț, *Sociologie*, ed. Mesagerul Transilvan, Cluj-Napoca, 1996, p. 296-314

Raymond Boudon, coord., *Tratat de sociologie*, Humanitas, București, 1997, cap. 1, Cultura, p. 521-550

Lectură obligatorie:

Max Weber, *Etica protestantă și spiritul capitalismului*, trad.rom., București, Humanitas, 1994

Termenul “cultură” este utilizat în foarte multe accepțiuni atât de către sociologi cât și la nivelul conversației cotidiene.

Toate accepțiunile pun în relație explicit sau implicit cultura cu natura. Aparțin naturii toate lucrurile care există sau apar fără intervenția omului sau sunt parte a lumii naturale. Tot ceea ce este rezultat al acțiunii umane aparține culturii.

Jencks (1993, apud. Haralambos, Holborn, 2000) distinge 4 sensuri principale de utilizare a termenului:

1) Cultura ca o stare mentală (condiție intelectuală). Cineva este cult dacă aspiră spre perfecțiune, scop sau aspirație a realizării indivizilor umani. Cultura este văzută ca o calitate a indivizilor capabili să învețe și să atingă/dețină calitățile considerate dezirabile pentru un om cultivat. Perspectivă elitistă.

2) A doua accepțiune se focalizează pe societăți, nu pe indivizi ca prima accepțiune. În această variantă cultura este strâns legată de ideea de civilizație. Unele societăți sunt mai culte, mai civilizate decât altele. Perspectiva este asociată paradigmelor evoluționiste, care aserțează existența unor nivele diferite de dezvoltare a societăților, uzual societățile occidentale fiind considerate superioare celorlalte.

3) Cultura este identificată cu corpul artelor și produselor intelectuale ale unei societăți. O perspectivă frecventă la nivelul simțului comun. Conform acesteia se circumscriu culturii produsele vehiculate în teatre, sălile de concert, galeriile de artă și biblioteci. În această cultura este denumită frecvent ca și cultura înaltă, de elită.

4) Cultura ca întreg mod de viață al unei societăți.

Perspectiva sociologică asupra culturii este mai largă decât cea aparținând esteticii sau simțului comun care o identifică cu rafinamentul artistic.

Definiții:

Kornblum: toate formele de gândire, comportament și producție care sunt transmise de la o generație la alta prin interacțiune comunicațională mai degrabă decât genetic sau ereditar.

Achim Miha (2002) propune o definiție sintetică și analitică: cultura este modul de viață propriu unui grup de oameni, în circumstanțele unui anumit mediu înconjurător, creat de om și format din produsele materiale și non-materiale transmise de la o generație la alta.

Definiția propusă de Miha conține 3 părți relativ autonome:

- cultura este modul de viață al unui grup de oameni. Un mod este o cale, un curs, un proiect de a face ceva.
- Precizarea că modul de viață are loc în circumstanțele unui anumit mediu înconjurător, cel mai adesea rezultat în bună măsură ca urmare a activității umane, aserțiune validă în principal pentru societățile moderne.
- Ultima parte semnaleză din ce este constituit mediul înconjurător. Acesta este format din produsele materiale și non-materiale transmise de la o generație la alta.

Componentele culturii: - materiale: uneltele sau obiectele fizice, totalitatea artefactelor realizate de ființele umane, cărora li se atribuie o semnificație

- nonmateriale: creațiile abstracte de natură cognitivă, normativă sau simbolică (limbă, credințe, reguli și obiceiuri, mituri, modele familiale, sisteme politice, etc)

- cognitivă
- normativă
- simbolică

Componenta cognitivă este constituită din trei elemente:

- cunoașterea populară (simțul comun) este formată dintr-un ansamblu de explicații și interpretări a unei mari varietăți de fenomene neelaborate și împărtășite de membrii unui grup de oameni.
- Cunoașterea științifică: ansamblu de observații, teze, idei și teorii despre natură, societate și om, ce sunt relativ obiective, demne de încredere, verificabile. Transformată în tehnologie poate fi folosită pentru controlul mediului înconjurător și rezolvarea problemelor sociale.
- Credințele sunt idei impregnate cu subiectivism, nedemne de încredere și care nu pot fi verificate. Sunt importante în principal în comunitățile tradiționale, dar caracterizează într-o măsură importantă și societățile moderne. În acestea din urmă, mass media joacă un rol important în ceea ce privește configurarea credințelor.

Componenta normativă

Fiecare cultură cuprinde un ansamblu de reguli referitoare la modul în care oamenii ar trebui să acționeze. Regulile sunt învățate în procesul de socializare. Ele reprezintă căi de gândire, simțire, acțiune și comportare cerute sau privite ca dezirabile în anumite condiții specifice membrilor unui grup, comunități sau societăți.

Fiecare cultură utilizează sancțiuni pentru a întări regulile ei:

- pozitive – recompense pentru indivizii ce respectă normele
- negative – pedepse pentru cei ce le violează.

Elementele componentei normative:

Normele: așteptări instituționalizate privind comportarea socială

Normele sociale tradiționale (folkways): specifică modul de a te îmbrăca, eticheta, folosința limbajului, alte aspecte rutinale, având o semnificație morală neîndoielnică, dar de o intensitate mai degrabă scăzută. Intensitatea sentimentelor ce li se asociază este relativ scăzută. Violarea acestor norme nu provoacă, în general, reacții puternice.

Obiceiurile propriu-zise (mores), se asociază cu intense judecăți de valoare și sentimente referitoare la bine și rău, la dreptate și nedreptate. Ele definesc regulile de comportare ce nu trebuie să fie violate. Încălcarea lor este pedepsită sever. Toate aceste obiceiuri privesc acte ce sunt considerate ca punând în pericol fundamental ordinea socială, configurația existentă a structurii sociale. Hoția, omorul, violul, produc o puternică condamnare socială aproape în toate culturile.

Obiceiurile sociale tradiționale și obiceiurile propriu-zise pot fi privite ca două extreme ale unui continuum al normelor sociale. Primele specifică aspecte rutinale, a căror încălcare nu este urmată de sancțiuni puternice. Obiceiurile propriu-zise reglează forme de comportare mult mai critice pentru societate având asociate severe dezaprobari în cazul încălcării.

Legile sunt coduri formalizate de comportare, girate de instituții specifice. Unele sunt obiceiuri tradiționale formalizate. Cele mai constante și eficiente sunt cele care au un puternic suport în obiceiuri. Eșecul prohibiției este un bun exemplu pentru faptul că legile, fără suportul normelor binormale, sunt aproape imposibil de respectat.

Valorile – idei împărtășite social cu privire la ceea ce e bine, drept, frumos și de dorit. Valorile sunt abstracte, influențează conținutul normelor. În principiu, toate normele pot fi legate de o valoare socială.

Componenta simbolică

Cultura poate fi definită ca un sistem de semnificații despre care există un acord. Elementul care face posibilă existența acestui sistem de semnificații este limbajul – include vorbirea, scrisul, numerele, simbolurile și gesturile sau alte comunicări nonverbale.

Limbajul – sistemul de simboluri care permite membrilor unei societăți să comunice între ei. Prin simbol înțelegem orice item purtător al unei semnificații specifice recunoscute de indivizii care împărtășesc aceeași cultură.

Ipoteza Sapir-Whorf – de când oamenii pot conceptualiza lumea prin limbaj acesta precede gândirea. Lumea este o creație culturală a limbajului. Limbajul este cultural determinat și determină interpretări diferite ale realității. Oamenii percep lumea prin lentilele culturale ale limbajului. Utilizând sisteme simbolice diferite, oamenii aparținând unor culturi diferite percep „lumi diferite, nu o aceeași lume având atașată etichete diferite”.

Teoria Sapir-Whorf combină două principii:

- determinismul lingvistic: acesta aserțiază că limbajul modelează modul în care gândim.
- Relativismul lingvistic: distincțiile specifice unei limbi nu există și în alte limbi.

Exemplul clasic dat de Whorf: indienii hopi care au doar un cuvânt pentru tot ce zboară: insecte, avioane, piloti, mai puțin păsări; inuiții: au mai multe cuvinte pentru zăpadă.

Relația dintre cultură și societate.

Conform lui Mc Lelland diferențele de dezvoltare economică se datorează în principal diferențelor de intensitate ale „nevoii de realizare” (need for achievement). Mc Lelland definește nevoia de realizare, ca nevoia resimțită de indivizi de a face ceva bine, tot timpul mai bine față de un moment anterior: mai eficient, mai rapid, cu mai puțină muncă, cu rezultate mai bune. El a organizat un „experiment social” în care a „inoculat” nevoia de realizare unui grup de oameni de afaceri dintr-un oraș indian (Kakinada – 100 000 locuitori). El susține că a obținut un impact cert și de durată asupra emergenței unor comportamente antreprenoriale: - dublarea activităților inovative de afaceri, creșterea atenției acordată afacerilor, lăsate anterior spre gestionare angajaților, extensia comportamentelor investiționale: managerul de bancă a schimbat criteriile de acordare a creditelor (înainte garanțiile erau

constituite exclusiv din garanții funciare, ulterior criteriile au inclus credibilitatea solicitantului și a proiectului).

Alte două dimensiuni sunt considerate, la nivel psihologic, asociate cu succesul economic: prima este dorința de a dovedi superioritatea proprie (complementară nevoii de realizare). Cea de-a doua dimensiune demonstrată de McLelland ca fiind antecedentă unor rate de dezvoltare economică rapidă este grija pentru binele colectiv (the concern for the common good). Poveștile vehiculate în societățile respective descriu mai frecvent oamenii ca fiind influențați de dorințele și nevoile celorlalți. În poveștile pentru copii din țările cu dezvoltare lentă, sunt în schimb dominante referințele la modurile tradiționale/obișnuite de a face lucrurile. Cineva face ceva pentru că întotdeauna lucrurile s-au făcut astfel, nu datorită nevoilor unei alte persoane. Ceea ce la nivel individual se manifestă sub forma grijii pentru buna stare a celorlalți (antonim al perspectivei sintetizate de zicala „să moară și capra vecinului”), se concretizează la nivel societal în creșterea investiției în sănătate și educație. McLelland evidențiază existența unei corelații între cheltuielile alocate educației și sănătății și ratele ulterioare de creștere economică. Astfel, analiza diacronică a datelor pentru 30-40 dintre cele mai dezvoltate țări arată că aproape în fiecare caz s-a atins un minim standard al sănătății publice înainte ca țara să experimenteze o creștere a ratelor de dezvoltare economică. Dintr-o perspectivă cultural deterministă, inovația tehnologică, nu produce nici schimbare de atitudine, nici de comportament. Pescarii din Kokinada au primit de la guvernul japonez plase de pescuit din nylon în ideea că, prințind mai mult pește, vor avea mai mulți bani, vor cumpăra mai multe bunuri, ceea ce, în final, va duce la dezvoltarea economică a zonei (McLelland:1966:37). Ulterior distribuirii respectivelor plase, pescarii s-au comportat în felul următor:

- unii au prins aceeași cantitate de pește, dar muncind mai puțin
- alții au prins mai mult pește, au făcut mai mulți bani, dar au consumat mai multă băutură.

Eșecul politicii guvernamentale este explicat de McLelland prin faptul că schimbarea plaselor de pescuit nu a modificat nevoia de realizare a pescarilor.

Conform lui Frank (1969, apud Harrison 1988: 21) o aserțiune implicită a teoriei lui McLelland este aceea că „structura economică, politică și socială existentă nu contează de loc, deci nu e nici o nevoie de a modifica statu-quo”. Pentru a se dezvolta este suficient ca o societate să cultive valorile realizării. Alte două imputări ce pot fi aduse argumentației lui McLelland sunt următoarele:

- relația de asociere dintre nevoia de realizare și dezvoltare nu demonstrează existența unei relații de cauzalitate.
- Absența nevoii de realizare poate fi datorată tocmai condiției/stării de nedezvoltare a societății, fiind rezultat al mecanismelor de disonanță cognitivă ce vizează raționalizarea și acceptarea psihologică a unei situații proaste. Cu alte cuvinte între nivelul de dezvoltare și nevoia de realizare există o relație de cauzalitate dar aceasta este inversă față de cum o aserțiază McLelland: „Fiindcă nu are resursele necesare să-și repare acoperișul la casă, săteanul ignoră locuința și valorizează aerul curat, liniștea și laptele proaspăt și pur al vacii”

Chestionar de autoevaluare:

1. Ce diferențe există între societatea tradițională și societatea modernă din punct de vedere a valorilor, normelor, comportamentelor actorilor sociali ?
2. Prezentați și comentați principalele idei ale cărții lui Max Weber Weber “*Etica protestantă și spiritul capitalismului*”
3. Comentați argumentat relația dintre cultură și dezvoltarea economică în cazul societății românești actuale

Tema 4. Socializarea. Procesul socializării. Agenți și instanțe socializante

Obiective: Cunoașterea și utilizarea adecvată a unor concepte, termeni și noțiuni specifice temei.
Dezvoltarea abilităților de explicare și interpretare a proceselor și fenomenelor sociale

Noțiuni cheie: socializare, socializare primară, socializare anticipativă, învățare socială

Bibliografie minimală:

Traian Rotariu, Petru Iluț, *Sociologie*, ed. Mesagerul Transilvan, Cluj-Napoca, 1996, p. 91-112

Achim Miha, *Sociologie Generală*, vol. I, ed. Napoca Star, 2002, p.176-205

Ion Ungureanu, *Paradigme ale cunoașterii societății*, București, Humanitas, 1990, cap. Socializarea anticipativă

4.1. Procesul socializării. Socializarea ca umanizare

Socializarea reprezintă procesul prin care individul, în interacțiune cu semenii săi, acumulează deprinderi, cunoștințe, valori, norme, atitudini și comportamente. Dezvoltarea fizică, intelectuală și afectivă, și cu atât mai mult conduitele sociale complexe, nu se realizează automat, ci prin învățare. Societatea, printr-o serie de mecanisme și agenți (familia, școala, mass-media ș.a), transmite bagajul cultural existent noilor generații, pretinzându-le un anumit comportament – considerat normal în respectiva cultură. Totodată, socializarea este și procesul determinant în formarea personalității și a identității de sine.

Socializarea se referă cu precădere la copilărie și adolescență, la însușirea unor deprinderi, valori și norme de bază. Dar cu deosebire în societățile complexe și dinamice, traiectoria de viață a indivizilor înseamnă schimbarea de statusuri și roluri și deci nevoia de restructurare a cunoștințelor și conduitelor. De aceea, socializarea se întinde pe tot parcursul vieții. Intrarea într-o nouă poziție socială și într-un nou rol se mai numește și **resocializare**. Ea este, de regulă, precedată sau acompaniată de **desocializare**, adică de ieșirea dintr-un anumit status și rol și în consecință de renunțarea la normele și conduitele atașate aceluia statut și rol.

Trecerea de la exercitarea unei profesii la starea de pensionar este un exemplu de desocializare și resocializare. În acest context, literatura de specialitate mai operează și cu noțiunea de **socializare anticipativă**. Ea se referă la modul în care indivizii își reprezintă viitoarea lor situație socială, rolul pe care urmează să-l joace, și cum se pregătesc pentru acesta. Măsura în care reprezentările despre statusul și rolul anticipat sunt realiste sau nu, contează în procesul de socializare efectivă, în reușita adaptării la noua situație și în gradul de satisfacție resimțită. Imaginile pe care elevii de liceu din clasele terminale le au vizavi de viitoarea postură de studenți ilustrează acest fenomen.

Prin socializare nu numai că o ființă biologică devine o ființă socială a unei culturi, însușindu-și o limbă, obiceiuri, valori și norme specifice, ci ea devine ființă umană în general. Dacă nu trăiește între semenii săi și nu este învățat, copilul nu achiziționează nici cele mai elementare comportamente umane, cum ar fi mersul biped. Socializarea este deci umanizare. Acest lucru a fost dovedit într-o manieră cumva cvasiexperimentală, în sensul că, datorită unor împrejurări nefericite, mai mulți copii au ajuns în *situația de izolare extremă*. Au fost găsiți copii în stare de sălbăticie (în pădure), sau în condiții de contact minim cu alte ființe umane. Un caz mai recent este al fetiței numită Genie, care a fost ținută într-o izolare totală – deși într-o locuință – față de lumea dinafară: nu s-a vorbit cu ea, era foarte prost hrănită și era bătută. La vârsta de 13 ani, când a fost scoasă din acele condiții, ea nu putea să vorbească și nici să stră în picioare. După 4 ani de atentă îngrijire a dobândit anumite deprinderi și comportamente sociale. A învățat și să vorbească, însă nu putea spune într-o secvență decât un cuvânt sau două, iar

nivelul general de dezvoltare intelectuală era al unui copil de 9 ani (Curtiss, 1977). La copiii găsiți în situații și mai dramatice – crescuți de animale – prograsele înregistrate au fost și mai mici.

Cazurile de copii crescuți în izolare demonstrează două lucruri fundamentale: că, așa cum am arătat, în afara socializării nu se ajunge la umanizare, dar și că există anumite perioade critice (biologice) în învățare, a vorbitului mai ales. Altfel spus, odată depășite ca vârstă biologică aceste perioade, recuperările prin socializare dau rezultate infime. Este clar că geneticul contează nu doar în conținutul și dezvoltarea caracteristicilor fizico-constituționale și fiziologice (statura, culoarea ochilor și a părului, maturitate sexuală etc.), ci și a celor psihice (inteligență, afectivitate etc.).

Astfel încât oricât de mari ar fi eforturile de socializare, de modelare în sensul dorit de familie și de societate, structurile și programele biologice nu pot fi ignorate. *Curentul sociobiologist* (Wilson, 1975) consideră însă că aproape totul din comportamentul social se poate explica pe bază genetică. Altruismul, devotamentul și sacrificiul pentru copii și alte rude, de exemplu, nu este altceva decât tendința noastră, genetic dată și ea, de a supraviețui prin genele pe care le transmitem urmașilor. Așa fac bătrânii din familiile eschimoase când, în condiții de hrană precară, se lasă cu bună știință pradă morții, contribuind astfel la salvarea membrilor mai tineri ai familiei. Ei dispar ca entități fizice concrete dar se perpetuează ca structură biogenetică prin urmașii lor.

4.2. Mecanisme ale socializării

Mecanismul fundamental al socializării este **învățarea socială**. De altfel, înțelegând într-un sens extins ea se suprapune până aproape de indistinție cu procesul socializării. Dacă luăm, de pildă, definirea învățării sociale ca „... asimilare a experienței sociale ... individuală sau colectivă ... ce (n.n.) constă în cunoștințe, reguli, norme, valori etc ... „(Vlăsceanu L., 1993, p. 321) și o comparăm cu definirea socializării propusă de la începutul acestui capitol, respectiva suprapunere iese limpede în evidență. Putem circumscrie totuși un conținut și o sferă cumva mai precise a noțiunii de învățare socială, considerând-o ca reprezentând procesele psihologice prin care indivizii acumulează cunoștințe, reguli, norme, valori, deprinderi comportamentale ce privesc viața socială în desfășurarea ei concretă. Față de învățare în general, învățarea socială ar avea două caracteristici principale: ea se referă la un conținut social (conduita față de ceilalți și în grupuri și situații sociale specifice); este cu precădere o învățare pe cont propriu, neinstituționalizată ca atare (școală), se petrece empiric, la nivelul cotidianului. În acest înțeles, a învăța în școală matematică sau o limbă străină, de pildă, nu e învățare socială.

În sensul mai sus sugerat, învățarea socială este de trei tipuri: directă, indirectă și cea ce am putea numi complex-cognitivă. **Învățarea directă** se bazează pe legea încercării și erorii și a recompensei și pedepsei imediate, directe. Ea are în centru mecanismul reîntăririi. Mâncatul cu lingurița de către copiii mici este un exemplu de achiziționare a unor deprinderi sociale prin combinarea recompenselor (hrană, încurajare verbală) cu eventuale pedepse (datul peste mână ș.a.). La vârstă mică, aproape totul se învață prin sancționarea (pozitivă sau negativă) copiilor de către cei mai mari.

Învățarea indirectă înseamnă că cel în cauză nu acumulează și sedimentează cunoștințe, atitudini și comportamente sociale prin experiența nemijlocită, ci observându-i pe ceilalți. Important de subliniat este că actorul social observă și reține nu numai ce face semenul lui, dar mai ales ce i se întâmplă acestuia în urma actelor sale. Altfel spus, acest tip de învățare socială – care se mai numește și observațională – presupune înregistrarea și interpretarea atentă a comportamentelor celorlalți prin prisma consecințelor lor. E ușor de sesizat că o atare învățare este mult mai profitabilă decât cea prin încercare și eroare pe propria piele. De fapt odată cu depășirea vârstei de 3-5 ani învățarea **observațională** are o pondere tot mai mare, iar la vârsta adultă, alături de învățarea complex-cognitivă, ea este sursa principală de control asupra comportamentului. În situații inedite învățarea observațională este de altfel cvasiobligatorie. Ilustrativ este pe această linie trecerea dintr-un context cultural într-un altul sensibil diferit și încercarea de a te adapta cât mai repede și eficient celui din urmă, (fenomen care

se mai numește și articulație). Însușirea de noi reguli, norme, conduite promovate într-o anumită cultură, mai cu seamă când nu ai cunoștințe prealabile, necesită a urmări cu atenție ce spun și ce fac membrii respectivei culturi. Se selectează și se reproduc astfel comportamentele considerate normale și deziderabile într-un context sociocultural dat.

Atât învățarea socială directă cât și cea indirectă presupun prezența unei acțiuni concrete (personală pentru cea directă și a altora pentru cea indirectă) și înregistrarea în memorie a consecințelor comportamentale. Întrucât aceste tipuri de învățare sunt mai simple și specifice, ele au format în mod tradițional obiect de studiu al psihologiei și psihologiei sociale. Astăzi însă tot mai mult – îndeosebi prin psihologia socială cognitivă – mecanisme mai complexe ce determină conduitele noastre sociale sunt luate în considerare. Ceea ce am numit învățare socială **complex-cognitivă** (foarte aproape de ceea ce se mai numește cogniție socială) intenționează să desemneze un ansamblu de procese (memoria selectivă, construcții și scheme cognitive, raționamente etc) prin care se anticipează acțiunea, consecințele și implicațiile ei. Într-un anumit fel, ea cuprinde și primele două genuri de învățare, dar angajează mecanisme și atribute psiho-cognitive mai complexe și subtile, care nu presupun neapărat prezența empirică a unor modele sau comportamente. Se evaluează, deduce, anticipează, pe plan mental, prin limbaj și prin interacțiune cu ceilalți. Se poate învăța „pe proprie piele” (direct, prin încercare și eroare), văzând ce li se întâmplă altora (indirect) dar se poate învăța și din relatările celorlalți, prin comparații și estimări, din cultură în sens larg. Așa se și întâmplă, controlul comportamentului la adulți stând sub semnul cognitivului complex. De fapt, după cum am sugerat, există o succesiune, sau, în tot cazul, o schimbare a ponderii celor trei tipuri de învățare de la naștere la maturitate: în fazele timpurii dominantă este învățarea directă, câștigă teren apoi învățarea prin imitația modelelor (indirectă, observațională), pentru ca la maturitate proprie să fie cea complex-cognitivă. Probabil că și în cazul învățării comportamentelor sociale, ca și cel al acumulării cunoștințelor despre natură în genere, omenirea însăși a urmat în istoria sa aceste modificări de ponderi.

Învățarea socială și socializarea se desfășoară pe fundalul interacțiunii sociale. Deși, bunăoară, rolul de soț se însușește într-o anumită măsură și în perioada premaritală și chiar în copilărie, determinațiile lui concrete se dobândesc prin interacțiune cu soția. Se vorbește, de aceea, despre **socializarea reciprocă**. Formarea și consolidarea cuplului conjugal este un exemplu de acest fel, dar reciprocitatea în procesul socializării acționează și în relația părinți-copii. Obişnuința în disciplinele socioumane când se aborda socializarea era să se discute despre determinațiile într-un singur sens: de la părinți la odraslele lor. Desigur, datorită și transformărilor în societatea de ansamblu – deplasarea de la modelul autoritar și paternal la democrație și pluralism – acum studiile de specialitate arată cât de mult îi influențează și copiii pe părinții lor. D. Buss(1981), de pildă, a constatat că în interacțiunea părinți-copii în socializare contează nivelul general de activism al acestora din urmă și în sensul că față de copiii cu un înalt nivel de activism, părinții sunt mai ostili și nerăbdători decât față de cei cu un nivel mai scăzut.

Interacțiunea și reciprocitatea sunt extrem de transparente în **învățarea de roluri sociale**, care poate fi considerată un caz particular al învățării sociale. În fond, în substanțială măsură socializarea presupune achiziționarea de noi statusuri și roluri și renunțarea la altele, fiecare poziție sau rol comportând unul complementar (profesor-elev, medic-pacient, șef-subaltern etc.). fără a intra aici în analiza relației dintre status-rol și a diferitelor tipuri de roluri, să consemnăm doar că rolul este definit de multe ori ca aspectul dinamic și operațional al statusului (a unei poziții sociale). Iar învățarea de roluri înseamnă cu deosebire însușirea **așteptărilor de rol** (role expectations), adică la ce se așteaptă, ce pretenții au cei din jur față de o persoană ce ocupă o anumită poziție, o funcție, un rol în spațiul social. Și nu e greu de observat că aceste așteptări sunt reciproce. Profesorul pretinde și se așteaptă la o anumită conduită din partea studentului, iar acesta, la rândul lui, are un set de așteptări față de profesor. Societatea a dezvoltat și cristalizat o serie de norme transcrise la nivelul subiectivității în așteptări – formale și informale, scrise și nescrise – care sunt atașate unui rol. Pentru ca indivizii să-și joace bine rolurile pe care le dețin ei trebuie să-și însușească respectivele prescripții (așteptări).

Să consemnăm însă că așteptările de rol diferă mult între ele în ce privește gradul de generalitate și specificitate, de claritate și ambiguitate, de consensul întrunit într-o cultură sau alta. Rolul de „tată bun”, de exemplu, este foarte larg și ambiguu în așteptări, pe când cele din structura militară sunt specifice și clare. În societățile tradiționale, așteptările de rol pentru bărbat și pentru femeie erau puternic discriminative și consensuale, în contemporaneitate diferențele s-au diminuat și s-a accentuat disensul privind rolurile celor două sexe. Trebuie, așadar, să remarcăm că în societățile actuale moderne nu numai că conținutul așteptărilor de rol s-a schimbat destul de mult, dar nici conturul multora nu mai este atât de ferm ca în trecut. De aceea, astăzi învățarea de roluri sociale este o întreprindere pe de o parte, mai grea, pe de altă parte, mai ușoară: mai ușoară tocmai fiindcă cerințele (și așteptările) nu sunt atât de specifice și rigide, mai grea, deoarece și gradul de confuzie este mai mare. Dificultăți suplimentare în însușirile de roluri apar în perioadele de tranziție relativ rapidă de la un sistem socio-economic la altul, așa cum se întâmplă actualmente și în România.

4.3. Socializarea în copilărie și tinerețe; persoane semnificative

Traseul inserției individului în viața socială pleneră (procesul socializării) nu este unul liniar și uniform. Abordarea clasică din științele socioumane distinge două mari faze: socializarea primară și socializarea secundară.

Socializarea primară înseamnă socializarea propriu-zisă, care are loc în copilărie și pe care individul, născut doar cu potențialități pentru viața socială, devine un membru efectiv al ei, devine ființă umană (vezi 1.1.). Se interiorizează lumea socială, se cristalizează versiunea subiectivă a realității socioumane obiective. Agenții ce mediază această interiorizare (internalizare) sunt în primul rând indivizii apropiați și relevanți pentru copil, persoane ce au intrat în literatura de specialitate de la H. Mead (1934) încoace sub denumirea de **persoane semnificative** (significant others). Și întrucât copilul se naște într-o structură socială dată, persoanele semnificative (dintre care părinții ocupă locul central) îi sunt oarecum impuse, predefinite. Acești „alții” relevanți, cu care copilul se și identifică, intermediază realitatea pe care o va internaliza, modificând-o în raport cu propria lor experiență de viață. Lumea socială se prezintă astfel personalității în formare filtrată printr-o dublă selectivitate (statutul socio-economic și profilul axiologic al persoanelor semnificative). Un copil din păturile sărace, de exemplu, nu numai că absoarbe perspectiva respectivelor pături asupra lumii sociale, dar o absoarbe colorată de particularitățile atașate ei de părinții și apropiații lui. În procesul neconținutei interacțiuni dintre individul în creștere și ceilalți (semnificativi) are loc și formarea eului (sinelui) și a identității de sine. De fapt, în considerabilă măsură eul (sinele) reflectă atitudinile persoanelor semnificative față de individul respectiv, deși nu putem reduce autoidentificarea (imaginea de sine) la o simplă copie a identificării de către ceilalți.

Treptat, prin socializarea primară, copilul ajunge la transgresarea situațiilor și persoanelor specifice, învață roluri, atitudini și comportamente generale. Dacă mama arată întotdeauna o atitudine negativă față de el atunci când se murdărește în timpul mesei și dacă această atitudine va fi manifestată și de alte persoane semnificative (tatăl, bunica, sora mai mare etc.), generalitatea normei se va extinde în subiectivitatea copilului. Pasul decisiv urmează când el își dă seama că toată lumea (din mediul său) este împotriva practicii vizate. Este trecerea de la reacțiile față de rolurile și atitudinile unor persoane (semnificative) concrete la un **altul generalizat** (the generalized other, Mead, 1934). Altul generalizat înseamnă recunoașterea societății ca atare și totodată atingerea stabilității, a consistenței și continuității autoidentificării, a imaginii de sine, a eului (sinelui) în sens larg. Copilul își reprezintă acum o identitate proprie nu numai vizavi de cutare persoană, ci o identitate în general, care este resimțită ca aceeași, indiferent de indivizii pe care îi întâlnește.

Prin socializarea primară, în stadiul ei de generalizare („altul generalizat”), se stabilește o simetrie, nu totală, bineînțeles, între realitatea obiectivă și cea subiectivă. Ceea ce este real „înafară” are în special prin mijlocirea limbajului – corespondentul realului „înăuntru”. Conținutul specific, precum și ordinea a ceea ce se internalizează, variază de la o cultură la alta, de la grupuri sociale la grupuri

sociale. De reținut însă că deoarece copilul nu alege persoanele semnificative, identificarea cu ele este quasiautomată, iar interiorizarea unei realități anume este quasia inevitabilă. „Copilul nu internalizează lumea persoanelor sale semnificative ca una din multele lumi posibile. El o internalizează ca singura lume existentă și imaginabilă, lumea tout court” (Berger și Luckman, 1967, p. 134).

Socializarea secundară. este legată de diviziunea socială a muncii și de distribuirea socială a cunoștințelor. Ea presupune interiorizarea cerințelor, informațiilor, normelor și valorilor promovate de diferite instituții (formale sau informale) specializate. Dacă în prima socializare individul asimilează „lumea socială de bază” (deși o anumită lume, după cum am văzut), prin socializarea secundară el își însușește realități parțiale, „sublumi”. Totodată, socializarea secundară înseamnă și trecerea de la lumea copilăriei, „de acasă”, la o lume mai eterogenă. Și aici funcționează persoane semnificative, dar ele sunt mai fluctuante, iar individul are un oarecare control asupra lor, în sensul că poate renunța la unele în favoarea altora în vederea menținerii identității proprii. Spontan și/sau conștient el va filtra din potențialul relațiilor interpersonale și al afinităților pe acelea care îi confirmă și întrețin autoidentificarea și stima de sine.

Intrarea în socializarea secundară ar coincide în mare cu tranziția de la copilărie la pubertate și adolescență și deci condițiilor de statut social, școlar și eventual profesional, li se suprapun noi faze ale dezvoltării intelectuale. Are loc în speță trecerea de la gândirea concretă la cea abstractă. Acum este foarte important pentru tânărul în devenire legitimitatea sistemului de valori propus, gândirea lui devenind din ce în ce mai critic-dubitativă și pretinzând argumente raționale pentru diferite practici, norme, atitudini și conduite.

Când traiectoria de viață a tânărului continuă în același mediu socio-cultural, socializarea secundară merge în prelungirea celei primare fără conflicte și fără nevoia restructurărilor radicale în norme, valori și comportament. Un exemplu ar putea fi copilul dintr-o familie de intelectuali ce locuiește într-un mare oraș, care face școala și ajunge, la rândul lui, intelectual în același oraș sau în unul asemănător. Avem de-a face cu o reproducere de roluri, de mentalitate și context habitual, deși putem disocia și aici între cele două etape ale socializării. În numeroase împrejurări însă realitatea ecologică, economică, socială și culturală în care se intră prin socializarea secundară este mult diferită de cea interiorizată prin prima socializare, având de-a face în fapt cu o resocializare. Fenomenul este vizibil și acut în trecerile de la o cultură la alta, în aculturație (din Africa în America de Nord, de pildă), dar nu numai. Adolescentul ce vine la oraș la școală sau la lucru dintr-un contur ecologico-spiritual atât de specific cum este cel al unui sat tradițional este paradigmatic și pentru societatea noastră. De altfel, cele două genuri de relații dintre socializarea primară și cea secundară – deplina continuitate și, respectiv, schimbarea radicală (resocializarea) – sunt situații extreme ale unui continuum în care se înscriu, cel puțin în societățile dinamice, majoritatea biografiilor individuale.

4.4. Agenți și instanțe socializante.

Mediul social care-l formează pe individ nu este amorf, iar elementele sale nu sunt echiponderale în procesul socializării. Am prezentat până acum rolul persoanelor semnificative și a „altuia generalizat”. Acesta din urmă se identifică în mare măsură cu sistemul de norme al unui context sociocultural, cu opinia publică, cu ceea ce în satul tradițional românesc se numea „gura satului”. Alături de opinia publică, biserica, armata (și în cazuri nefericite războiul) și alte instanțe au o influență notabilă în socializare. Dintre toate însă, patru sunt considerate mai importante: familia, școala, mass-media și grupurile de similaritate (peer groups).

Chestionar de autoevaluare:

Ce înțelegeți prin socializare, socializare primară și socializare anticipativă?

Descrieți și comentați rolurile exercitate în societatea contemporană de familie, școală și mass media, ca instanțe ale socializării.

Tema 5 . Stratificarea socială. Diferențiere și inegalitate socială. Manifestarea stratificării. Teorii asupra stratificării. Despre inconsistența statuturilor sociale

Obiective: - Cunoașterea și utilizarea adecvată a concepte, termeni și noțiunilor asociate temei
- Dezvoltarea abilităților de explicare și interpretare a proceselor și fenomenelor sociale

Noțiuni cheie: diferențiere socială, inegalitate socială, status social, strat, clasă socială, inconsistența de status

Bibliografie minimală:

Traian Rotariu, Petru Iluț, *Sociologie*, ed. Mesagerul Transilvan, Cluj-Napoca, 1996, p. 147-195

Raymond Boudon, coord., *Tratat de sociologie*, Humanitas, Bucuresti, 1997, cap.3-4 : Stratificarea; Mobilitatea, p. 111-220

Anthony Giddens, *Sociologie*, Bic All, București, 2000, p. 263-310

De foarte multe ori, atunci când se încearcă definirea și delimitarea fenomenului de stratificare socială, se pornește de la o noțiune ceva mai largă, un soi de gen proxim, care este cea de **diferențiere socială**. Diferențierea este un proces universal și se datorează simultan unor **factori naturali** (înnăscuți), care conduc la infinita varietate a indivizilor umani (ca de altfel ai oricărei alte specii), din cele mai diverse puncte de vedere – forță, inteligență, sănătate etc. – și unor **factori sociali**, care, la rândul lor, diferențiază oamenii după multiple criterii ca, de exemplu, activitatea desfășurată, modul de a fi, de a se comporta, de a consuma etc.

Firește că distincția dintre cele două categorii de factori este puțin forțată căci, trăind în societate, oamenii sunt „modelați” de aceasta, de poziția lor socială, de grupurile cărora le aparțin etc., astfel încât nu este întotdeauna simplu de spus dacă o anumită însușire a unor persoane umane este un dat natural sau social, sau în ce proporție este de un fel sau de altul. Oricum ar sta lucrurile, este limpede că, în chestiunea ce ne interesează aici, adică legat de problema stratificării, calitățile „naturale” contează doar în măsura în care societatea le valorizează, oferind indivizilor ce le posedă avantaje/dezavantaje care decurg din respectivele însușiri naturale (forță, inteligență, agilitate etc.), dar numai după ce acestea sunt trecute prin filtrele aprecierii sociale.

Un al doilea concept preliminar ce trebuie introdus este cel de **ierarhizare**. Diferențele dintre indivizi pot fi concepute ca rezultat al utilizării unor criterii neierarhice (diferențiere orizontală) sau al unora ierarhice (diferențiere verticală), respectiv al unora care nu introduc o relație de ordine între categoriile de indivizi sau poziții sociale sau al altora care introduc o astfel de relație, prin natura lor. De exemplu, diferențierea după sex este neierarhică; cea după vârstă este ierarhică.

În sine, ierarhizarea nu are nici o semnificație, din punct de vedere social, atâta vreme cât nu intervine și al treilea element: **evaluarea** (valorizarea). Astfel, faptul că un om are 25 de ani și altul 50 nu spune, prin asta, decât că unul are o vârstă de două ori mai mare decât celălalt; tot așa, dacă unul câștigă 100.000 de lei pe lună și altul 200.000 de lei, acesta nu are nici o semnificație cât timp nu intră în joc toate elementele sociale legate de bani (funcția lor în societate, țara a cărei unitate monetară este leul, ce se poate cumpăra cu banii/salarul respectiv etc). Așadar, nu vom putea vorbi de ierarhie **socială** sau de **inegalitate socială** decât dacă criteriul de ierarhizare este completat de o evaluare socială, prin care se atribuie calificative de bun, superior, preferabil, dezirabil etc. valorilor mai mari (sau mai mici) atinse pe scara ierarhică respectivă. Mai mult, chiar un criteriu neierarhic poate fi transformat într-unul ierarhic prin evaluarea diferită a pozițiilor; de pildă, în multe societăți statutul de bărbat este considerat superior celui de femeie. Și încă mai mult, o aceeași ierarhie poate fi evaluată în chip diferit, o dată apreciindu-se pozitiv valorile mici, altă dată cele mari (de exemplu vârsta).

Vorbind de evaluare, este limpede că luăm acest termen în accepția sa cea mai generală, nereducându-l, în principiu, la vreun aspect particular: etic, economic, politic etc. evaluarea este, de asemenea, un act ce nu se confundă cu o judecată particulară a cuiva, ci capătă un caracter social prin consensul judecării respective și prin mecanismele mobilizate de societate pentru a întări respectiva apreciere: recompense morale, materiale, putere, prestigiu. În cele ce urmează vom folosi expresia de ierarhie pentru a desemna această situație ce conține deja valorizarea.

În concluzie, vorbim de **stratificare socială** atunci când apare, pe baza unui criteriu, o ierarhie socialmente recunoscută, conform căreia indivizii sau pozițiile sociale sunt judecați (judecate) în termeni de superior/inferior, deci când se manifestă **inegalități sociale**. Propunând această definiție de lucru pentru noțiunea centrală a capitolului de față, se cuvin făcute imediat câteva precizări:

a) În cadrul definiției s-a specificat că stratificarea poate viza fie **indivizii**, fie **pozițiile sociale**. Nu a fost vorba de o simplă figură de stil, ci de sublinierea unei distincții extrem de importante, care, din păcate, este omisă în multe studii de stratificare, mai cu seamă teoretice, deși tocmai la acest nivel ea este cardinală. În practică, firește, între ierarhia indivizilor și cea a pozițiilor sociale – când se pot face asemenea paralele – există corelații strânse, deși este clar că nu coincid perfect. Mai mult, sunt situații când un criteriu de ierarhizare funcționează la nivel de poziții, dar nu și la nivel individual și viceversa. De regulă, studiile concrete de stratificare uzează de situația pozițiilor sociale, dar nu în mod exclusiv. Este de observat că centrarea pe indivizi are inconvenientul pulverizării straturilor, putând găsi practic atâtea straturi câți indivizi sunt.

b) Evaluarea nu este neapărat un act subiectiv sau intersubiectiv. Ea are la bază o serie de elemente foarte concrete de genul celor menționate mai sus (putere, prestigiu, recompense, privilegii, îndatoriri) care caracterizează fiecare poziție socială și care conferă – așa cum se va vedea – o relativă similitudine sistemelor de stratificare caracteristice unor societăți destul de diferite din alte puncte de vedere.

c) Stratificarea se manifestă la toate nivelurile de organizare socială: macro, mezo, micro. Ea își găsește forma cea mai transparentă în cadrul **organizațiilor**, unde, prin regulamentele de funcționare, se stabilesc sarcinile fiecărui post, ca și drepturile și recompensele aferente. La urma urmei, se poate vorbi de stratificare începând cu cele mai mici grupuri (de pildă, în interiorul familiei) și până la cele mai înalte niveluri (de exemplu, la scară planetară, între națiuni sau state).

d) Sistemele de stratificare sunt întotdeauna **complexe**, în sensul că ele îmbină simultan mai multe aspecte de stratificare, pe criterii diferite.

e) Așa cum subliniază definiția, stratificarea semnifică existența unor **inegalități sociale**. Dar nu toate inegalitățile dintre oameni – nici chiar cele cărora le putem atribui fără rezervă eticheta de sociale – sunt interpretabile în termeni de stratificare. Există, prin tradiție, un număr restrâns de variabile, criterii, caracteristici, care se folosesc în studiile concrete sau teoretice de stratificare.

f) Deși societățile stratificate reprezintă regula și toate sistemele de stratificare presupun mai multe feluri de inegalități, nu toate inegalitățile sunt – socialmente- egal acceptate. Mai exact vorbind, trebuie să spunem că există și un al doilea sens al termenului de valorizare (pe lângă cel invocat mai sus în legătură cu poziția de pe scala socială), și anume cel care se referă la aprecierea inegalităților sociale. Practic, o societate nu poate exista dacă inegalitățile din sânul ei nu sunt acceptate de majoritatea populației. Pentru ca ele să fie acceptate, trebuie să-și găsească justificarea într-un sistem de valori, prin care se ajunge la calificarea unor inegalități ca **echitabile**, acceptabile (de pildă, cele ce rezultă ca urmare a unor „merite” personale) și altele ca inechitabile, injuste (de exemplu, în societățile moderne, cele derivate din moștenirea unor situații). E clar că acest sistem de valori se schimbă sensibil în cursul istoriei și variază de la societate la societate, la un moment dat.

Manifestarea stratificării

Dacă asupra caracterului universal al stratificării părerile converg aproape spre un consens, diferențe majore apar atunci când urmează a se răspunde la întrebările legate de formele sub care se manifestă stratificarea în realitatea concretă. Au oare ierarhiile sociale o formă graduală, cu treceri line de la o poziție la alta? Sau, dimpotrivă, se realizează decupaje nete între diferitele categorii? Care este semnificația „treptelor”, „categoriilor” sociale ierarhice? Sunt ele „clase sociale”, „straturi”, „grupe de status”? Sunt în număr mic sau în număr mare? Au ele o realitate în sine sau sunt numai niște decupaje convenționale?

În linii mari, putem vorbi de două tipuri principale de concepții în această problemă a caracterului elementelor sau a formei în care se materializează stratificarea. Un tip de abordare ar putea fi numită „nominalistă”, în sensul că ea pornește de la ideea existenței unui **continuu** social, pe care cercetătorul va realiza niște „tăieturi” ce nu sunt impuse cu necesitate de nici un criteriu obiectiv; el va decupa grupări arbitrare de indivizi sau poziții, urmărind doar scopul ușurării analizei. O variabilă de stratificare perfect compatibilă cu această concepție este „mărimea venitului” de care dispune o familie sau un individ. A doua concepție – să-i zicem „realistă” – conferă unităților obținute prin clasificare o existență obiectivă, independentă de cel care realizează clasificarea. Categoriile se evidențiază prin caracteristici care le deosebesc în chip calitativ și deci nu se pune problema unor treceri line de la una la alta; „spațiul social” astfel imaginat este unul **discontinuu**, format din elemente clar determinate.

Ca rezultat al stratificării – deci, în calitate de grupuri ierarhizate – lucrările sociologice de specialitate menționează, cel mai adesea, următoarele trei elemente: **statusurile** (respectiv grupurile de status), **straturile** și **clasele sociale**. Fără intenția de a ne opri pe larg asupra acestor noțiuni, să precizăm pe scurt semnificația lor în contextul studiilor de stratificare.

Statusul are mai multe accepțiuni, dintre care mai frecvente sunt următoarele trei:

(i) Pe de o parte, noțiunea se folosește într-un sens foarte larg, desemnând o poziție socială în relație cu altele, respectiv în sensul în care apare atunci când se descrie cuplul rol-status. În această accepțiune, noțiunea nu poate fi folosită ca atare în stratificare, dat fiind că ea nu implică obligatoriu o situație ierarhică. De exemplu, în sine, statusurile de profesor și de preot nu sunt în relație de subordonare; nici cele de bărbat și de femeie; nici cele de catolic, protestant, ortodox etc.

(ii) A doua accepțiune frecventă este cea care provine de la Weber și vizează „stima”, „prestigiul”, „onoarea” de care se bucură o persoană sau o poziție socială.

(iii) În sfârșit, foarte adesea, în studiile de stratificare (mai ales din America), statusul apare ca o noțiune sintetică, ce se obține prin agregarea mai multor criterii, inclusiv cel de la punctul precedent. Oricare ar fi situația, pentru a se ajunge la elemente de stratificare, se lucrează cu **grupuri de statusuri**, căci statusurile propriu-zise sunt prea numeroase pentru a se utiliza ca atare.

Stratul este o noțiune cu un conținut mai puțin precis; este, de fapt, un concept generic utilizabil în orice clasificare ierarhică pentru a evidenția grupe de indivizi sau de poziții sociale aflate aproximativ la același nivel al ierarhiei. În acest sens, prin termenul de strat putem desemna un grup de statusuri; de exemplu, persoanele care au staturul de avocat, medic și alte câteva formează stratul „profesiunilor liberale”.

Clasele. Probabil că termenul de clasă este folosit în atât de multe sensuri încât noțiunea este golită practic de conținut specific. În sensul cel mai restrictiv – și deci mai clar – acest concept apare în gândirea marxistă, reflectând, în esență, raporturile de proprietate. Dar nici chiar scrierile lui Marx nu sunt lipsite de echivoc în utilizarea termenului de clasă; în lucrările politice, el insistă pe celebra dihotomie burghezie/proletariat; în cele economice, este nevoit să introducă și proprietarii funciari; în fine, în cele cu accent predominant istoric și sociologic, pentru a putea descrie întreaga gamă de situații sociale concrete, el menționează și alte clase, precum: mica burghezie, bancherii, lumpen proletariatul, micii comercianți.

De altfel, noțiunea de clasă socială nici nu este o invenție a lui Marx, după cum el însuși o mărturisește, și nici nu este specifică gândirii marxiste din perioada de după Marx. Ea este utilizată cu mare lejeritate în sociologia americană, pentru a desemna practic orice grupuri sociale și, în special, grupări de status. În gândirea socială europeană, termenul are, prin tradiție, o utilizare mai restrânsă, chiar și în afara marxismului. El se aplică grupurilor mari de indivizi ce se diferențiază în mod clar prin semne exterioare, precum proprietatea, mentalitatea, stilul de viață, nivelul cultural etc., între clase neexistând treceri line, demarcația între ele fiind de tip barieră – ca să folosim un termen ce apare în titlul unei lucrări celebre a lui Goblot (*La Barrière et le Niveau*, 1925), autor care a afirmat clar: „Nu există trecere pe nesimțite de la o clasă la alta: ori ești burghez ori nu ești”. (Apud, J.Cazeneuve, 1972).

O poziție tipică pentru o mare parte a sociologilor europeni, care nu resping de plano abordarea americană, dar nici nu renunță la specificul european o găsim expusă și susținută într-un manual de stratificare, apărut relativ recent în Franța (Y. Lemel, 1991). Autorul consideră că sub terminologia de stratificare socială trebuie incluse preocupările ambelor tipuri de abordări: și cea „clasială” și cea „stratificaționistă” propriu-zisă, adică și cea care pornește de la clase ca elemente calitativ și obiectiv distincte și cea care utilizează – indiferent de expresia lingvistică – ideea de straturi, ca elemente ierarhice rezultate printr-o serie de tăieturi, mai mult sau mai puțin convenționale, într-un continuu social.

Motivele ce stau la baza acestei opțiuni sunt mai multe; în esență, impunerea expresiei de stratificare reflectă faptul că nu există o incompatibilitate între cele două orientări. Mulți sociologi acceptă ca justificată analiza în termeni de clase sociale; pentru ei „clasele” sau marile grupuri sociale se prezintă ca rezultat, ca punct final al analizei și nu ca punct de plecare. În toate societățile există straturi, pornind de la care, în anumite cazuri, se pot identifica clasele. Există, firește, și posibilitatea unei perspective opuse, în care se pornește de la clase spre straturi; ea a fost oarecum încercată în sociologia noastră, înainte de 1989, pentru a depăși schema clasială simplistă – și inoperantă azi – a marxismului. Pe bună dreptate, Lemel observă că abordarea în termeni de straturi este mai apropiată de practica observației curente, în vreme ce demersul clasist este mai teoretic, fiind folosit cu precădere în înțelegerea evoluțiilor sociale și a perspectivelor istorice largi (p. 16).

Nu trebuie, totuși, să trecem prea ușor peste deosebirile de concepție, în domeniul stratificării, deosebiri ce au profunde rădăcini ideologice. Acestea afectează activitatea de cercetare concretă și, evident, interpretarea rezultatelor acesteia. Ca să dăm doar un singur exemplu, vom menționa că, în aceeași societate, în același moment și folosind același criteriu concret de stratificare, doi sociologi pot folosi decupaje diferite, oferindu-ne rezultate diferite. De pildă, unul poate să ne ofere imaginea unei societăți de formă piramidală – și se va vorbi, de regulă, în acest caz de „largi mase muncitoare”, aflate la baza societății, și de „clasele dominante”, aflate în vârful (subțire) al piramidei – iar celălalt, un model al societății cu baza și vârful înguste, comparativ cu partea mediană, vorbindu-ne de importanța și rolul „claselor mijlocii”.

Teorii asupra stratificării

Domeniul atât de interesant și, sociologic vorbind, atât de important al stratificării, respectiv al inegalităților sociale, își găsește practic locul în cadrul oricărei încercări mai semnificative de terorizare a fenomenelor și proceselor sociale. Practic, toți marii gânditori, care s-au aplecat asupra problemelor „funcționării” sau transformării societății umane, au fost obligați ca, până la urmă, să se confrunte cu aceste chestiuni, a căror rezolvare aruncă aproape întotdeauna o lumină asupra caracterului de ansamblu al teoriei lor. Așadar, este greu de trecut în revistă și de sistematizat mulțimea extrem de idei în domeniu. Totuși, lucrările de sinteză apreciază că acest evantai de concepții ar putea fi concentrat, în bună măsură, în trei grupuri de teorii sau paradigme.

Teorii conflictualiste

Primul tip de teorii ar fi cel care insistă asupra **conflictelor sociale** generate de inegalități, preocupându-se de procesele istorice de schimbare, acestea fiind numite și teorii de tendință „radicală”. Prototipul lor îl constituie teoria marxistă, însă există și alte variante, mai apropiate sau mai îndepărtate de marxism, care pot fi incluse în același gen.

După cum s-a văzut, marxismul utilizează noțiunea de clasă socială, care este privită nu numai ca element pasiv, ca rezultat a sistemului de stratificare, ci ca element motor al schimbărilor în societate, schimbări care se produc prin ciocnirea intereselor antagonice ale claselor sociale. Nu este locul să insistăm aici asupra întregii bogății ideatice a doctrinei marxiste. Vom menționa doar câteva idei fundamentale în problema ce ne interesează:

- a) Sociologic la Marx, noțiunea de clasă derivă din cea de **mod de producție**, compus, cum se știe, din cele două componente majore: forțele de producție și relațiile (raporturile) de producție.
- b) Clasele se definesc, în esență, în raport cu **sursa** de venituri și nu neapărat cu mărimea acestora, elementul central în definiție fiind **proprietatea**.
- c) Marx subliniază deosebirile de interese ale diverselor clase sociale, accentuând până la exacerbare divergențele între două clase opuse (burghezia și proletariatul, în capitalism).
- d) Consideră că aceste divergențe se transformă în conflicte între clase, lupta de clasă fiind motorul transformărilor sociale majore.
- e) Marx sesizează imposibilitatea practică a acțiunii colective a unui grup difuz cum este clasa socială și recurge la metafora hegeliană a trecerii de la „clasă în sine” la „clasă pentru sine”. Problema aceasta a paradoxului acțiunii colective va fi rezolvată de Lenin prin teoretizarea rolului partidului ca detașament – organizat – de avangardă.
- f) În societatea capitalistă lupta între clasa proletariatului și cea a burgheziei se va solda, cu necesitate, cu victoria primeia și va avea ca rezultat – printre multe altele – eliminarea inegalităților sociale, deci a stratificării. Practic, societatea ideală (comunismul) va fi una nu numai lipsită de clase sociale dar și de inegalități **sociale**, adică de ierarhii pe criterii implicând o valorizare a activităților sau pozițiilor.

Teoria marxistă a făcut încă de la apariția sa obiectul a numeroase critici, însă efectiv despre o criză a ei se poate vorbi abia în ultima vreme, când s-a conturat eșecul practic al modelelor de societate construite plecând de la ea. Totuși începutul infirmării marxismului pe planul practicii sociale este mai vechi decât momentul căderii regimurilor „socialismului real” din țările Europei de Est. Primul mare eșec al ei, de această natură, a constat în fapt, în aceea că previziunile sale cu privire la evoluția societăților capitaliste nu s-au adevărat; trecerea la comunism nu s-a făcut „pe calea naturală” prescrisă de Marx, ci prin violența revoluționară leninistă. Mai exact – și rămânând doar la chestiunile legate de tema de față -, putem spune că Marx a greșit văzând în „lupta de clasă” un joc cu „sumă nulă”. Practica a dovedit că din ciocnirea – și a fost o reală ciocnire!- a intereselor burgheziei și proletariatului, finalmente au câștigat ambele clase și a progresat societatea în întregul său. În al doilea rând, experiența perioadei de „construcție a socialismului” în unele țări a arătat că omogenizarea societății din punctul de vedere al raporturilor de proprietate – deci, practic, desființarea claselor sociale, în sensul marxist al termenului – nu a eliminat celelalte tipuri de inegalități sociale.

Dintre adversarii lui Marx, prin viziunea sa complexă și modernă asupra stratificării sociale, se remarcă, fără îndoială, Max Weber. Acesta acceptă și el o dimensiune **economică** a stratificării având ca rezultat clasele sociale, dar nu o reduce doar la proprietate, ci mai recurge, în plus, și la alte două dimensiuni:

- (i) cea de **status social**, având ca rezultat grupe de status, cuprinzând persoane cu trăsături comune în privința stilului de viață, nivelului de instrucție, prestigiului familiei de origine etc., fiecare

individ acționând în sensul de a se identifica cu cei de același status și de a se distinge de cei cu status diferit;

(ii) cea **politică**, conducând la construirea grupurilor și partidelor politice, această ordine fiind intim legată de existența birocrațiilor organizate în mod stratificat, prin statuarea de poziții ierarhice.

Tot în categoria teoriilor conflictualiste poate fi inclus și demersul teoretic al sociologului francez contemporan Pierre Bourdieu. Într-o serie lungă de lucrări acesta abordează problematica inegalităților sociale, aducând în discuție elemente inedite (pentru câmpul de investigare al sociologiei) așadar acestea și explicații extrem de interesante. Dintre lucrările sale cele mai elaborate, în domeniu, am menționat *La distinctionn* (1979), iar pentru o familiarizare cu paradigma sa ideatică se poate consulta cu folos volumul de texte publicat în românește, prin grija lui Mihai Dinu Gheorghiu.

Două idei ale lui Bourdieu credem că sunt esențiale în discuția de față. Mai întâi, noțiunea de clasă este distinctă de cea utilizată de marxism, în sensul că aceste mari categorii sociale, **aflate tot în raport de dominație unele față de altele**, se diferențiază nu numai – sau nu, în primul rând – pe baza capitalului material, ci a celui **cultural** sau **simbolic**. Bourdieu construiește astfel o întreagă **teorie a dominației culturale**, idee care se află în centrul tuturor lucrărilor sale majore. Pentru a întregi analizele concrete, el mai adaugă uneori la capitalul cultural și un alt gen de capital, cel **social**, ce ar putea fi definit ca mulțimea (cantitatea) relațiilor sociale de care dispune individul și pe care le poate mobiliza în vederea realizării scopurilor sale.

A doua contribuție majoră a lui Bourdieu la dezvoltarea paradigmatelor conflictualiste asupra stratificării se referă la următorul aspect. Chiar dacă acest gen de teorii sunt centrate pe schimbare – și marxismul o dovedește cu prisosință că aceasta este miza lor principală –, ele trebuie totuși să explice **de ce și cum** funcționează un sistem inegalitar, aflat într-o relativă stabilitate. Aici, credem noi, Bourdieu depășește net nivelul celorlalte concepții, pentru care această funcționare decurge pur și simplu din dominația **directă** a unei clase asupra celeilalte. Astfel, pentru Marx muncitorul este obligat – de necesitatea de a supraviețui – să-și vândă forța de muncă, deci să-și accepte statutul. Sau, privind mai general fenomenul de stratificare, faptul că există în societate oameni care îndeplinesc cele mai grele și mai neplăcute munci este rezultatul unor raporturi directe de forță, pe baza cărora cei lipsiți de mijloace sunt constrânși să profeseze asemenea meseriei și să îndeplinească asemenea munci. Sociologul francez accentuează și dezvoltă pe larg, în scrierile sale, rolul ideologiei în justificarea sistemului. Clasele dominante își impun propria ideologie despre stratificarea socială, astfel încât aceasta este acceptată ca firească. La dominația directă se adaugă una indirectă, dar nu mai puțin eficientă, realizată printr-o serie de instituții și mecanisme sociale cu acțiunea constantă asupra indivizilor – de pildă, școala – al căror rol este tocmai să impună un model cultural pretins necesar și neutru, din care, în realitate, este arbitrar și chemat să justifice și să întărească inegalitățile între clase.

Teorii funcționaliste

Termenul de “funcționalist” trebuie luat aici într-un sens puțin mai larg decât cel ce sugerează o legătură directă cu paradigma doctrinară cu acest nume. În explicarea stratificării sociale, o serie de idei sunt legate de problema stabilității, “funcționării” sistemului. Se ridică o mulțime de întrebări de genul: Cum este posibilă funcționarea unui sistem inegalitar? Cum se explică caracterul universal al stratificării? Ce face ca o poziție socială să fie superioară alteia? Etc. firește că acest gen de probleme își află cel mai ușor răspunsul în interiorul paradigmei funcționaliste propriu-zise, dar, repetăm, soluțiile debordează adesea cadrele înguste ale teoriei, conferind termenului generic sub care sunt încadrate o semnificație mai largă.

Inițiatorii teoriei de inspirație funcționalistă asupra stratificării sunt unanim recunoscuți ca fiind K. Davis și W. Moore, autorii unui articol publicat, în 1945, în *American sociological review*, și reluat apoi în volume tematice. Postulatul central al teoriei lor și al tuturor teoriilor funcționaliste este acela că **stratificarea răspunde unor necesități sociale**. Se pornește, de asemenea, de la ideea mai veche că stratificarea are la bază diferențierea profesiilor, care însă nu se reduce la stratificare.

Pentru a sintetiza concepția lui Davis și Moore, vom reproduce o schemă de expunere datorată lui Cherkaoui (1992), care concentrează conținutul acesteia în câteva categorii de propoziții. Se începe cu trei ipoteze legate de diferențiere:

A₁. Orice societate este o mulțime de poziții structurate, cărora le sunt atașate îndatoriri sau funcții.

A₂. Membrii societății trebuie repartizați în aceste poziții.

A₃. Îndatoririle legate de fiecare poziție trebuie îndeplinite de către cei care ocupă pozițiile respective.

Se continuă cu un principiu de ierarhizare, exprimat prin trei propoziții, care evidențiază tot atâtea criterii de ordonare: importanța funcțională, calificarea și plăcerea muncii.

B₁. Pozițiile nu sunt de importanță egală pentru supraviețuirea societății.

B₂. Ele nu reclamă de la ocupanții lor același nivel de competență sau de talent.

B₃. Sarcinile legate de poziții diferite nu sunt îndeplinite cu aceeași părere de către membrii societății.

Se încheie cu precizarea a două condiții fără de care mecanismul nu poate funcționa:

C₁. Societatea dispune de o mulțime de recompense ierarhizate pentru a fi atribuite membrilor săi.

C₂. Există o modalitate de repartizare a recompenselor în funcție de valoarea pozițiilor sociale respective.

Importanța pe care funcționalismul o acordă sistemului de recompense este extrem de mare, întrucât pe acest pilon se sprijină, în fapt, întreaga sa teorie a stratificării. Într-adevăr, se consideră că recompensele și distribuția lor reprezintă parte a ordinii sociale și factor generator al stratificării. După cum bine remarcă un autor, una dintre cele mai frapante deosebiri între concepția funcționalistă și cea conflictualistă constă în aceea că prima încearcă să ne spună cum sunt **recompensați** cei care fac lucrurile mai importante în societate, în vreme ce a doua ne arată cum sunt **obligați** unii să facă lucrurile cele mai dezagreabile. Oricum este, credem, limpede că, vorbind de recompense, funcționalismul nu se referă numai la cele economice, ci la o întreagă gamă de modalități de a răsplăti pe cei ce ocupă pozițiile mai importante: prestigiu, stimă, popularitate etc.

Teoria lui Davis și Moore a fost supusă unei serii de critici, care pot fi împărțite în două categorii principale: unele comune, practic, oricărei paradigme funcționaliste și altele legate direct de problematica stratificării. Asupra primelor nu ne vom opri, menționând doar că este vorba de argumente de genul: nu orice este universal (în cazul de față, stratificarea) este și necesar; teoria nu explică mecanismele schimbării etc.

Cea mai serioasă problemă este cea legată de modalitatea de a se stabili importanța funcțională a pozițiilor în societate. Cum și pe ce criterii se poate aprecia că o ocupație, de pildă, este mai importantă decât alta? Autorii înșiși au sesizat că aceasta este chestiunea practică crucială și au încercat, mai întâi, să elimine eventuala părere că ar uza de un raționament circular (de genul: o poziție este importantă căci se bucură de prestigiu și este prestigioasă datorită importanței sale) și apoi să găsească unele criterii obiective ale importanței, cum ar fi: calitatea unei poziții de a fi unică, neexistând deci altele concurente în îndeplinirea unei sarcini, măsura în care de existența unei poziții depinde existența altora. Aceste criterii pot fi convingătoare atunci când este vorba de organizații sau întreprinderi; acolo obiectivele acestora sunt foarte precise și, de asemenea, se poate evalua importanța unei poziții sau aportul pe care și-l aduce cel ce ocupă o poziție la realizarea obiectivului respectiv. Dacă ne referim însă la societate în ansamblul său, lucrurile stau cu totul altfel.

O încercare ingenioasă de depășire a dificultății, fără a ieși din paradigma funcționalistă, o datorăm lui Parsons. Renumitul sociolog american susține că importanța poziției sociale ocupată de un individ derivă din **sistemul valorilor supreme ale fiecărei societăți**. Cu alte cuvinte, fiecare societate are un sistem specific de valori, care intră în joc atunci când se apreciază calitățile individuale ale

persoanelor, performanțele lor, contribuția la realizarea unor scopuri generale etc. din acest motiv, într-o societate poate fi apreciat foarte bine un preot (datorită contribuției sale la conservarea unor modele culturale tradiționale); în altă societate, managerul de mare succes profesional se bucură de un prestigiu deosebit (căci aici se valorizează puternic eficiența acțiunii, raționalitatea în sensul weberian al termenului).

Nici contribuția lui Parsons nu este perfect acceptabilă. Se poate aprecia că, încercând să completeze teoria lui Davis și Moore, el deplasează dificultatea spre sistemul de valori, care, și el, se cere înțeles și explicat. Poate chiar avem aici de a face cu un cerc vicios mult mai subtil decât în cazul precedent: nu este exclus ca descrierea, conturarea conceptuală a sistemului de valori al unei societăți să se sprijine și pe indicatori cum sunt prestigiul ocupațiilor, aprecierea publică a unor calități personale etc. În al doilea rând, Parsons, spre deosebire de Davis și Moore, mută accentul de pe ierarhizarea pozițiilor sociale pe ierarhizarea indivizilor, ceea ce, credem noi, înseamnă o restrângere exagerată a sferei stratificării și o reducere a consistenței problematicii ca atare.

Cu toate criticile ce i-au fost aduse, teoria funcționalistă nu poate fi respinsă clar prin testare empirică, deoarece ea are un caracter atât de general încât concluziile derivate sunt puține la număr și tot de mare generalitate, așa că există șanse slabe ca ele să poată fi confruntate direct cu realitatea. Faptul acesta permite completarea teoriei cu o mulțime de "epicicluri" chemate să dea seamă de unele constatări empirice mai puțin așteptate.

Teorii de tip economic

Mai exact, unde este vorba de încercări de a explica stratificarea prin introducerea unui model al mecanismelor de piață, concurențiale, în dobândirea de către indivizi a pozițiilor sociale. Se consideră că, în condițiile unei oferte de locuri de muncă, de salarii sau de alte remunerații, se declanșează o concurență pentru ocuparea statusurilor dezirabile, fiecare persoană mobilizând resursele de care dispune (el sau, mai degrabă, familia sa) pentru a ocupa o poziție cât mai bună. Oferta este dependentă de dificultățile legate de exercitarea unei meserii și de nivelul de pregătire pe care-l reclamă. De aici derivă și inegalitățile de status.

Dar piața statusurilor sociale nu este una în întregime liberă; întotdeauna există constrângeri sociale care limitează jocul liber al cererii și ofertei. De exemplu, diferențele de venituri între diferitele categorii de populație rezultă, adeseori, din alți factori decât cererea și oferta legate de ocupațiile respective; aceste diferențe depind, de exemplu, de puterea sindicatelor de ramură, de capacitatea acestora de a impune anumite nivele de salarizare. Astfel, diferența de salariu între muncitori și ingineri este mai redusă în Germania decât în Franța, fapt pus, de unii specialiști, pe seama puterii mai mari a sindicatelor muncitorești germane.

Încercând o concluzie, după această enumerare sumară a câtorva tipuri de încercări teoretice, am putea spune că nici una nu propune o veritabilă teorie generală asupra stratificării, teorie care probabil nici n-ar trebui căutată, având în vedere complexitatea și variabilitatea sistemelor sociale. Firește că stratificarea există, firește că rezultatele ei sunt vizibile în diferite forme în toate societățile, dar variabilele de stratificare sunt atât de multe și combinațiile lor atât de diferite, încât cu greu ar putea fi prinse într-un model simplu capabil să dea seamă de toate situațiile. Fiecare dintre teorii surprinde o serie de elemente esențiale ale fenomenului, ele fiind astfel mai curând complementare decât concurențiale. Dar nu este de așteptat o sinteză a lor, căci premisele de la care pornesc sunt prea îndepărtate.

Inconsistența (noncongruența) statusului

Chestiunea despre care va fi vorba – foarte pe scurt – în cale ce urmează o abordăm, printre altele, și din motive de curiozitate științifică, mai exact ca un exemplu de problemă căreia teoria sociologică i-a acordat o atenție deosebită, dar activitatea de cercetare empirică, prin care s-a încercat testarea relațiilor fenomenului respectiv cu alte variabile sociale, s-a soldat, cel mai adesea, cu un lamentabil eșec. Despre ce este vorba?

După cum s-a înțeles din cele mai de sus, majoritatea sociologilor acceptă, pe bună dreptate, **caracterul multidimensional al stratificării**. Aceasta înseamnă că poziția unui individ – de exemplu – pe o dimensiune a stratificării nu este deductibilă din poziția sa pe altă dimensiune, respectiv că între aceste dimensiuni există un grad de independență reciprocă, chiar dacă nu totală. Într-adevăr, alegând mai multe variabile de stratificare, pe baza cărora indivizii obțin valori superioare/inferioare, după criterii de evaluare socialmente recunoscute, se constată că, pe ansamblul populației și în condiții normale – adică nu în perioade de mari schimbări sociale, când ierarhiile se modifică rapid și profund – corelațiile dintre factorii respectivi sunt foarte ridicate. Dar **nu sunt niciodată perfecte**, ceea ce înseamnă că există un număr nonneglijabil de indivizi ale căror locuri pe scalele ierarhice în cauză nu coincid.

Inconsistența (noncongruența) statusului unui individ evidențiază tocmai existența acestui gen de decalaje (uneori mari) între pozițiile ocupate de acest individ pe mai multe scale ierarhice. Firește că inconsistența poate viza nu numai statusul unei persoane individuale – ceea ce nu este foarte interesant pentru sociolog -, ci al unei întregi categorii sociale, ceea ce are o cu totul altă relevanță socială.

Fenomenul este vizibil și ușor de perceput în realitatea cotidiană, el fiind adesea invocat, de pildă, în operele literare: indivizii cu un statut ambiguu – noii îmbogățiți, parveniții în sfera puterii, nobilii decăzuți sau artiștii săraci etc. – sunt prototipurile unor reușite personaje literare. Când se argumentează importanța socială a acestui fenomen, se invocă faptul că inconsistența statusului generează, pe de o parte, un anumit stil comportamental al persoanei, deci implicit un invers atitudinal și un set de așteptări ale ei vizând comportamentul celorlalți în raport cu ea, și, pe de altă parte, o atitudine și un comportament real al celorlalți față de ea. Cele două elemente pot să nu se afle în concordanță tocmai datorită faptului că sunt șanse ca raportările să se facă la dimensiuni diferite, deci la poziții diferite. Ipoteza cea mai des menționată este că dacă o persoană se găsește simultan pe poziții diferite, după mai multe criterii de status, ea își va defini poziția socială în funcție de statusul cel mai ridicat și va aștepta ca și ceilalți să o privească la fel, recunoscându-i drepturile și privilegiile legate de acest status. Or, se poate întâmpla ca celelalte persoane s-o perceapă, mai frecvent, în funcție de statusul cel mai coborât și să se comporte ca atare. Un astfel de comportament induce imediat un sentiment de frustrare și are o serie de alte consecințe pe plan comportamental și atitudinal.

Iată cum vede istoricul Paul Veyne (1994) situația libertăților din Imperiul Roman, oferind o perfectă descriere a situației de inconsistență a statusului acestei categorii sociale (fără a folosi, firește, această noțiune): „Deveniți pe banii lor meseriași, prăvăliași sau negustori, ei (liberții) alcătuiesc un procent al populației totale care se poate număra pe degetele unei singure mâini, dar care este foarte bătător la ochi din punct de vedere social și foarte important pe plan economic. Dacă nu toți prăvăliașii sunt liberi, în schimb toți liberții sunt comercianți, mai mici sau mai mari – ceea ce dădea întregului lor grup o fizionomie unică ce atrăgea ura, cea a unui grup cu gheare de exploratori ai poporului. Cu atât mai mult cu cât acești foști sclavi erau mai avuți – uneori mult mai avuți – decât majoritatea populației libere, care se vedea deci covârșită de prosperitatea unor indivizi care nu se născuseră liberi; *lumea era indignată de o bogăție pe care ar fi găsit-o legitimă și demnă de admirație la un nobil(s.n.)*. Categoria liberților se găsea într-o situație ambivalentă: ei sunt totdeauna superiori și inferiori masei. În sinea lor suferă...” (p. 90).

În afara evidențierii acestor foarte probabile contradicții incluse în sistemul de atitudini și comportamente ale celor cu status inconsistent, s-a încercat găsirea unor caracteristici specifice acestor categorii de oameni. De pildă, s-a apreciat că li se pot atribui anumite atitudini politice, în speță radicale sau revoluționare. Se citează, astfel, numele lui Tocqueville, care explică participarea burgheziei franceze la revoluția din 1789 prin inconsistența statusului acestei clase (bogăție mare, putere politică și onoruri puține), comparativ cu situația burgheziei engleze, ce avea, comparativ, mult mai multe șanse de ascensiune socială. Aceste încercări de a creiona un set de însușiri specifice persoanelor cu status inconsistent s-au soldat, de regulă, așa cum spuneam de la început, cu un total eșec; cercetările empirice n-au prea reușit să evidențieze deosebirile așteptate.

Inconsistența statusului a fost considerată când ca o disfuncție a sistemului social, când ca un element funcțional, chiar indispensabil, al acestuia. Ni se pare limpede că pentru buna „funcționare” a unei societăți, mai ales a uneia moderne, este necesară – sau oricum preferabilă – o anumită inconsistență de status. Dacă ierarhiile s-ar suprapune perfect, aceasta ar genera o clară osificare a societății, o lipsă totală de permeabilitate, de mobilitate, o segregare totală a grupurilor sociale. Să ne imaginăm, de pildă, cum ar arăta o societate în care ar exista o perfectă corelație între bogăție, putere, educație, prestigiu. S-ar constitui o ierarhie clară și unică, pe care nici un individ n-ar mai avea speranța că o poate răsturna. Cel născut sărac n-ar mai avea nici o șansă de ascensiune pe alte dimensiuni ale stratificării. Firește că nici o totală independență a variabilelor de stratificare nu este de imaginat, căci aceasta ar însemna o mulțime de ierarhii fără nici o legătură una cu alta, deci o „dezordine” socială derutantă.

Chestionar de autoevaluare:

Prezentați și comentați punctele slabe și punctele tari ale teoriei funcționaliste

Comentați actualitatea-inactualitatea teoriei marxiste

Analizați și comentați societatea românească actuală din punctul de vedere al stratificării sociale.

Tema VI. Schimbarea socială. Definiție. Tipuri de schimbare socială

Obiective: Cunoașterea și utilizarea adecvată a concepte, termeni și noțiunilor asociate temei
Dezvoltarea abilităților de explicare și interpretare a proceselor și fenomenelor sociale

Noțiuni cheie: schimbare socială, schimbare societală, tranziție

Bibliografie minimală:

Raymond Boudon, coord., *Tratat de sociologie*, Humanitas, Bucuresti, 1997, cap.8: Schimbarea socială, p. 355-397

Ungureanu, I., *Paradigme ale cunoașterii societății*, București, Humanitas, 1990, cap. Evoluția societăților

Mult timp modelul dominant în analiza schimbării sociale a fost cel sistemic, la modul cel mai general posibil schimbarea fiind considerată ca diferența dintre stările diferite ale unui aceluiași sistem, stări ce se succed una altele în timp. Astfel, conceptul de schimbare socială implică trei componente: 1) diferența, 2) la momente temporale diferite, 3) între stări ale aceluiași sistem (Sztompka:1993:4).

În funcție de ceea ce se ia în considerare ca aspecte, părți componente, dimensiuni ale sistemului implicat în schimbare, se pot distinge mai multe tipuri de schimbare. Diversitatea acestor tipuri se datorează faptului că starea generală a sistemului nu este simplă, uni-dimensională, ci rezultă din rezultatul combinării și agregării stărilor diferitelor componente ale sistemului, cum ar fi (ibidem: 5):

1. numărul și diversitatea indivizilor și a acțiunilor acestora
2. relațiile dintre elemente (legături sociale, dependențe, relații între indivizi, interacțiuni, schimburi între acțiuni)
3. funcțiile elementelor în sistem ca întreg (rolurile ocupaționale jucate de indivizi, reproducere, prezervarea ordinii, socializare)
4. frontiera (criteriile de incluziune, condițiile de acceptare a indivizilor în grupuri, principiile recrutării în asociații,
5. subsistemele (numărul și diversitatea segmentelor specializate distincte, secții, subdiviziuni
6. mediul (condiții naturale, starea altor societăți, amplasarea geo-politică)

Din perspectiva modelului sistemic, focalizarea pe dimensiunile și componentele primare ale sistemului social, evidențiază următoarele tipuri de schimbări posibile:

a compoziției (migrarea inter-grupuri, recrutări într-un grup, dispersia unui grup)

a structurii (aparitia unor instituții noi, schimbarea patternurilor de putere, emergența unor patternuri noi de interacțiune)

a funcțiilor (specializarea și diferențierea instituțiilor, respectiv a acțiunilor sociale-munca)

a granițelor (fuzionarea unor grupuri, relaxarea criteriilor de afiliere ca urmare a proceselor de democratizare)

a relației dintre subsisteme (preluarea controlului economiei de către politic, controlul vieții private de către un regim totalitar)

a mediului (poluarea, catastrofe naturale –inundații, cutremure, terorismul)

Pentru a evita confuzia provocată de existența mai multor paliere de manifestare a schimbării (la nivelul componentelor sistemului, respectiv a sistemului în ansamblul său) este importantă distincția între schimbarea *în* sistem, - de obicei parțială, cu finalitate limitată, fără influențe majore asupra

sistemului în ansamblul său – și schimbarea sistemului în totalitatea sa. Ion Ungureanu (1990:200) numește primul tip de schimbare *socială*, iar cel de-al doilea *societală*. Granița dintre acestea este de obicei fluidă, schimbările în sistem generează adesea transformări cumulative și se finalizează ca schimbări ale sistemului.

O altă abordare a schimbării sociale are ca punct nodal, nu referențialul transformării (societatea și componentele sale privite ca un tot/întreg), ci caracterul procesual al acesteia. Noțiunea de proces social este utilizată pentru a descrie secvența unor comportamente interdependente. Definiția lui Sorokin evidențiază valențele explicative ale acestei perspective în analiza schimbării sociale: orice tip de mișcare, modificare sau transformare sau evoluție, orice schimbare a unui subiect logic dat, de-a lungul timpului, indiferent dacă este o schimbare a amplasamentului în spațiu sau o modificare a aspectelor cantitative sau calitative (1937:153). Conceptul de proces include: pluralismul/pluralitatea schimbărilor, referința la un același sistem, relația de cauzalitate dintre schimbări (fiecare schimbare este o condiție cauzală pentru următoarea și nu doar un factor asociat acesteia), faptul că schimbările urmează unele altora în secvențe temporale (Sztompka:1993:9).

Atât abordarea sistemică, cât și cea a proceselor sociale (ca variantă a primeia) au ca premisă fundamentală presupuziția structuralității societății, a validității dihotomiei comitene: statică socială-dinamică socială. Postulatul structuralității este contestat de modelele teoretice care consideră realitatea socială o realitate inter-individuală (fenomenologia, acționalismul, individualismul metodologic). Cadrul structural, „hard”, este înlocuit de câmpul „soft” al relațiilor inter-personale. Societatea nu este formată din cadre, care generează constrângeri/opportunități asupra acțiunilor, ci din procese, ce nu au un statut ontologic de tip obiectual. Nu avem grupuri, ci procese constante de grupare și regroupare, nu există organizații, ci procese de organizare-reorganizare, procese structurative mai degrabă decât structuri.

Dacă în sociologia clasică, procesul constituie fenomenul ce face posibilă trecerea între stări distincte, acum procesul capătă statut ontologic autonom. El încetează să mai definească condiția tranzitorie, de intermediaritate a transformării și devine caracteristică de *stare* în sine a societății. Unitatea fundamentală a analizei sociologice este, conform acestei perspective, evenimentul, iar conceptul central este cel de câmp inter-individual. Sztompka (ibidem:10) distinge 4 dimensiuni definitorii ale acestui câmp: ideală, normativă, interacțională și oportunitate. Procesele structurative rezultă din interacțiunea dintre entități conectate prin intermediul următoarelor rețele de relații: de idei; de reguli (norme); de acțiuni și de interese. Rețeaua ideatică (credințe, convingeri, definiții) formează dimensiunea ideală a câmpului, „conștiința sa socială”. Rețeaua de reguli (norme, convingeri, definiții) formează dimensiunea normativă a câmpului, „instituțiile sale sociale”. Ambele compun ceea ce tradițional este numit cultura societății. Rețeaua de acțiuni formează dimensiunea interacțională a câmpului, organizarea sa socială. Iar rețeaua de interese (oportunități, acces la resurse, șanse de viață) formează dimensiunea de oportunitate: „ierarhia sa socială”. Dimensiunea interacțională și cea de oportunitate formează ceea ce sociologia clasică numește cadrul acțiunii, structura societală. Caracterul multidimensional al câmpului este subliniat prin utilizarea termenului de „câmp socio-cultural”. La fiecare din cele patru nivele, câmpul socio-cultural se modifică permanent prin:

- 1) legitimarea sau reformularea ideilor, credințelor teoriilor
- 2) instituționalizare constantă, reafirmarea sau respingerea normelor și/sau valorilor, emergența și disoluția codurilor etice, a sistemelor juridice
- 3) elaborarea, diferențierea și remodelarea canalelor interactive, legăturilor organizaționale, legăturilor de grup, emergența și disoluția unor grupuri, cercuri și rețele personale
- 4) cristalizarea, pietrificarea, redistribuirea oportunităților, intereselor, șanselor de viață, ascensiunea și căderea, extensia și nivelarea ierarhiilor societale.

În ce măsură noțiunea de tranziție circumscrie un domeniu referențial specific în comparație cu sintagma schimbare socială?

Răspunsul depinde de ancorarea teoretică a cercetătorului. Dacă acesta definește schimbarea din perspectiva dinamicii *câmpului* social, conceptul de tranziție rămâne fără sens. Schimbarea fiind conceptualizată ca un proces continuu lipsit de stări discrete, orice două stări ale câmpului socio-cultural, indiferent de distanța temporală între ele, sunt diferite. În cadrul acestui model teoretic, tranziția este complet echivalentă cu schimbarea.

Dacă transformarea socială/societală este analizată din perspectiva modelului sistemic sunt însă identificabile o serie de note ce pot fi considerate în egală măsură definitorii pentru tranziție și elemente de diferențiere ale acesteia față de schimbarea socială. Aceste note rezultă dintr-o diferență de substanță între definiția/definițiile schimbării și cele ale tranziției. Caracteristic schimbării sociale este nespecificarea componentelor ce definesc schimbarea. Vezi de exemplu următoarele definiții:

„Orice transformare observabilă în timp, care afectează nu doar provizoriu sau efemer structura sau funcționarea organizării sociale a unei colectivități date și care modifică cursul istoriei acesteia.” (Valade:1997:361)

„Modificarea semnificativă în timp a patternurilor comportamentale și culturale, incluzând normele și valorile” (Moore: 1967:3)

„Modificarea sau transformarea modului în care societatea este organizată” (Persell: 1987:586)

Ori, în cazul tranzițiilor, modificarea/transformarea sistemului are loc în contextul în care sunt specificate exact punctul de plecare și cel de destinație, cunoaștem exact starea sistemului la începutul procesului și starea (cea dezirabilă cel puțin, modelul) care ar trebui să caracterizeze sistemul la sfârșitul procesului de tranziție. Starea de sosire a sistemului este predefinită la începutul transformării. Corelativ acestui aspect este faptul că, în cazul tranziției, se cunoaște relativ precis momentul de start al transformării, acesta neavând doar semnificație convențională ci și una de „declanșator” al schimbării.

O altă diferență rezidă în caracterul planificat al transformării. Schimbarea poate fi sau nu rezultatul unor politici sociale, tranzițiile *sunt întotdeauna* produs al unui program de inginerie socială. Schimbarea poate avea cauze endogene sau exogene, tranziția are întotdeauna o cauză exogenă. În consecință tranziția presupune întotdeauna o componentă explicit acțională, spre deosebire de schimbare socială.

Nu în ultimul rând, dacă schimbarea poate fi *în* sistem sau de sistem, tranziția are ca obiect sistemul în ansamblul său. Apoi, schimbarea reprezintă o condiție intrinsecă a sistemului social, are statut de permanență. Tranziția este întotdeauna circumscrisă temporal, este temporară.

Chestionar de autoevaluare:

Prezențați și comentați cel puțin 3 factori de schimbare socială

Analizați și comentați relație dintre tehnologie, cultură și schimbare socială. Posibile exemple de luat în considerare: televiziunea, internetul, telefonia mobilă.

Tema VII. Familia. Tipuri de familie. Familia în societățile tradiționale și societățile moderne

Obiective: Cunoașterea și utilizarea adecvată a concepte, termeni și noțiunilor asociate temei

Dezvoltarea abilităților de explicare și interpretare a proceselor și fenomenelor sociale

Noțiuni cheie: familie, familie nucleară, familie extinsă

Bibliografie minimală:

Iluț Petre, Familia. Cunoaștere și asistență, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 1994

Anthony Giddens, Sociologie, Bic All, București, 2000, p. 153-185

Familia a fost adesea considerată ca o entitate crucială a societății. În celebrul studiu publicat în 1949, Social Structure, George Murdock a examinat instituția familiei în 250 de societăți, extrem de diverse din punct de vedere al caracteristicilor sociale, de la mici comunități de vânători și culegători până la societăți industrializate caracteristice perioadei moderne și contemporane. În urma acestei treceri în revistă, Murdock a definit familia ca *un grup social caracterizat prin rezidență comună, cooperare economică și reproducere. Aceasta include adulți de ambele sexe, dintre care cel puțin 2 întrețin relații sexuale aprobate social, și unul sau mai mulți copii, proprii sau adoptați, ai adulților ce coabitează sexual.*

Structura familiei variază atât inter cât și intra societal. Variația este una de substanță atunci când diferențele sunt relativ la criteriile menținute constante, sau una formală atunci când diversitatea taxonomiilor este rezultatul utilizării unor criterii variate și contextuale la interogații sau interese de cunoaștere particular specificate. O clasificare aproape universal utilizată este cea care raportează la numărul de membri și relațiile dintre aceștia, face distincția între *familia nucleară* și *familia extinsă*. Familia nucleară (sau simplă) este unitatea compusă dintr-o pereche maritală (soț, soție) și copii dependenți de ei, care locuiesc și gospodăresc împreună. Familia nucleară reprezintă ”nucleul” tuturor celorlalte forme de structuri familiale. Familia extinsă (sau lărgită, compusă) cuprinde pe lângă nucleul familial și alte rude și generații, astfel încât alături de cuplul conjugal și copiii lui mai pot figura părinții soțului și/sau soției, frații și surorile soțului și/sau soției (cu soții, soțiile și copiii lor), precum și unchi sau mătuși de-ai cuplului (Iluț, 1994). Sintetic, familia extinsă se caracterizează printr-un număr mai mare de membri, coexistența a 2 sau 3 generații, soț, soție, copii căsătoriți ai acestora, nepoți) și este comună în colectivitățile rurale și tribale din țările mai puțin dezvoltate economic.

Tabel 1. Diferențe între familia nucleară și familia extinsă:

Familia Nucleară	Familia extinsă
Dimensiune redusă (număr mic de membri)	Dimensiune mare (număr mic de membri)
Maximum 2 generații	Mai mult de 2 generații
Autoritate democratică între soți	Autoritate a celor vârstnici, uzual bunicul
Specifică societăților industrializate și urbanizate	Dominantă în societăți rurale, tribale
Alegerea partenerilor bazată pe caracteristici individuale și relații pre-maritale parten	Alegerea partenerilor decisă de vârstnici pe baza statuturilor sociale și tribale
Cheltuieli sporite și standard de viață mai ridicată	Predomină relațiile de schimb între membrii familiei

Control redus asupra copiilor, socializarea acestora este preponderent sau exclusiv instituțională	Control ridicat asupra copiilor, familia rămâna o instanță principală de socializare (bunicii)
Sistem de rudenie slab	Sistem de rudenie puternic
Activități individuale	Activități de grup
Flexibilă la schimbare	Refractară la schimbare
Divorțialitate ridicată	Divorțialitate redusă

Goode a pus în evidență faptul că oriunde sistemul economic se extinde prin industrializare, paternurile familiale se schimbă, legăturile rudeniei extinse slăbesc, paternurile liniare se dizolvă și se extinde modelul familiei conjugale (1963: p.7). Același autor consideră familia nucleară (conjugală) ca fiind mai adecvată societății industriale, datorită capacității sporite de adaptare la economia și modul de producție specific acestei societăți, în care mobilitatea teritorială și de clasă este extrem de frecventă. Pe de altă parte, conform lui Edmund Leach (1967), adecvarea familiei nucleare la caracteristicile societății industriale este contrabalansată de o serie de aspecte negative relativ la calitatea relațiilor sociale ale indivizilor și confortul psihologic și afectiv al acestora. În societățile tradiționale, pre-industriale, familia adesea constituie un element al unei unități de rudenie mult mai extinse. O rețea extinsă de relații sociale între un număr mare de rude furnizează sprijinul psihologic și practic de care indivizii au nevoie în viața cotidiană. Acest suport este reîntărit de țesătura strânsă a relațiilor ce caracterizează comunitățile mici caracteristice acestor societăți. Prin comparație, în societatea industrială modernă, familia nucleară este izolată atât în raport cu rudele, cât și în raport cu rețeaua comunitară. Obligată să se bazeze aproape în exclusivitate pe resurse proprii, familia nucleară devine asemănătoare unui circuit electric supraîncărcat. Solicitățile fiind prea ridicate raportat la capacitate, frecvent siguranțele cedează. Datorită izolării, așteptările și solicitările membrilor familiei unui de la alții sunt prea mari, rezultatul fiind conflictul. Problemele nu se restrâng însă doar la nivelul unității familiale. Tensiunea și ostilitatea generată în familie se regăsește la nivelul întregii societăți. Leach susține că izolarea și natura închisă a vieții de familie contemporane incubează ura ce își găsește expresia conflictuală la nivelul întregii societăți. Familiile în care indivizii stau prea strâns legați unul de celălalt crează bariere în raport cu societatea. Privatizarea excesivă a familiei, asociată nuclearizării alimentează suspiciunea și frica față de lumea exterioară. Funcționând ca barieră în raport cu cei care sunt diferiți de noi înșine, familia nucleară stă la baza recrudescenței violenței și conflictului specifice societăților moderne.

Conceptul de familie extinsă modificată a fost lansat în 1960 de E. Litwak. El nu desemnează o formă propriu-zisă de structură familială, ci sugerează un fenomen des întâlnit în toată lumea contemporană. Anume, faptul că *în ciuda independentizării cuplurilor* noi formate, a separării lor teritoriale de părinți, familia *continuă* să existe ca *familie extinsă*, între părinți și copii, frați și surori, bunici și nepoți menținându-se puternice legături de ordin socio-afectiv în primul rând, dar și economice (Iluț, 1994).

Copii căsătoriți locuiesc frecvent în vecinătatea părinților sau socrilor cu toate beneficiile asociate acestei vecinătăți: vizite zilnice, mese comune, comunicare și sprijin emoțional. Prothro și Lutfy (1974) definesc acest model de structură familială ca pattern social-psihologic al familiei extinse. Membrii familiei se reunesc în momentele de criză, la ocazii festive, nașteri, căsătorii, boli sau decese, alte evenimente de interes public, fără a fi nepărat de interes familial, cum sunt de exemplu alegerile electorale.

În sistemul tradițional al familiilor extinse, legăturile de sânge și rudenie sunt sursa principală a drepturilor și obligațiilor și obiectul privilegiat al afecțiunii. Ceea ce se întâmplă cu familia modernă nu este atât ruptura ei din rețeaua parentală (de rudenie), cât mutarea focalizării de pe această rețea pe

membrii din interiorul familiei nucleare (Iluț, 1994). Respectiva schimbare este însoțită și determinată de transformări și în alte dimensiuni ale grupului domestic familial, al locului și rolului lui în structura societală de ansamblu. Tabelul 2 condensează caracteristicile grupului familial tradițional și a celui modern (Iluț, 1994).

Tabelul 2. Familia în societățile tradiționale și în societățile moderne

	Societăți tradiționale	Societăți moderne
Număr de parteneri conjugali concomitenți	Unul (monogamie) Mai mulți (poligamie)	Unul (monogamie)
Alegerea partenerului –lor	Alegerea făcută de părinți sau rude pentru a întări puterea familiei	Alegerea relativ liberă făcută de parteneri
Rezidența	Patrilocală, matrilocală, ambilocală, anvucolocală	Neolocală
Relațiile de putere	Diferite grade de dominație a bărbatului (patriarhale)	O mai mare apropiere de putere bărbat-femeie
Relația părinți-copii	Autoritate și dominație părintească	Mai mare toleranță și egalitate părinți-copii
Funcțiile familiei	Concentrarea pe protecția grupului de rudenie ca întreg (neam)	Specializate în oferi un mediu de siguranță creșterii copiilor și suport emoțional membrilor familiei conjugale
Structura	Extinsă	Nucleară

Pe măsură ce familia își pierde din relevanța sa economică, politică, religioasă, de socializare, controlul celor mai în vârstă asupra tinerilor a devenit mai puțin apăsător. Dacă în societate tradițională mariajul era o chestiune ce privea interesele foarte prozaice ale familiei, ”clanului”, tribului ca întreg, astăzi, datorită unui complex causal (factori tehnico-economici, politici, socio-culturali), alegerea partenerului conjugal este din ce în ce mai mult o problemă a individului în cauză.

De la căsătorii aranjate de către părinți și rude s-a trecut la căsătorii construite pe alegeri libere personale.

Parsons susține că în mod universal familia îndeplinește 2 funcții fundamentale și ireductibile: socializarea primară a copiilor și ”stabilizarea personalității adultului”. Socializarea primară implică două procese esențiale: internalizarea culturii societății și structurarea personalității. Cultura nu este doar învățată, ci internalizată ca parte a personalității. Personalitatea copiilor este modelată în termenii valorilor centrale ale culturii până la punctul în care aceste valori devin parte integrantă a structurii lor de personalitate. Parsons susține că familiile sunt ”fabrici” ce produc personalități umane. El consideră că pentru îndeplinirea acestui scop familia este esențială fiindcă procesul socializării primare necesită un context care să asigure căldură afectivă, siguranță și sprijin. Conform lui Parsons (1965b) familia este unica instituție ce poate furniza acest context. Fenomenul utilizării servitoarelor influențează negativ capacitatea familiei de a asigura acest climat.

Chestionar de autoevaluare: Prezența și comentarii funcțiile familiei în societatea contemporană

Tema VIII. Comunicare și mass-media

Obiective: Cunoașterea principalelor aspecte, procese și fenomene ce caracterizează comunicarea umană și comunicarea de masă în societatea contemporană

Noțiuni cheie: comunicare umană, comunicare socială, semnificație, informație, comunicare de masă

Bibliografie minimală:

Anthony Giddens, *Sociologie*, Bic All, București, 2000, p. 395-432

Raymond Boudon, coord., *Tratat de sociologie*, Humanitas, București, 1997, p. 601-623

McQuail, *Comunicarea*, Institutul European, București, 2000

Într-un sens foarte larg, comunicarea este înțeleasă ca interacțiune prin intermediul căreia se realizează un transfer. În absența unor circumscriseri minimale aproape orice poate fi considerat comunicare: apa oceanului comunică cu soarele, o celulă comunică cu organismul din care face parte, un calculator cu imprimanta, un om cu alți oameni sau cu mediul înconjurător. Prin comunicare se poate înțelege schimb, contact, transfer, energie, informație, ... (Lohisse: 2002,p.12). Chiar limitând domeniul de interes la fenomenul comunicării umane, constatăm că termenul de comunicare rămâne în bună măsură neclar. Această neclaritate este alimentată de faptul că elementele participante sunt variabile ca număr, conținut și structură (relații între ele) și de multiplele circumscriseri și focalizări posibile, variație concretizată într-o multitudine de paradigme ce concură la definirea și analiza fenomenului.

Una dintre cele mai frecvente abordări este interesată de comunicare ca proces al transmiterii de informație, proces operaționalizat într-un model de tip liniar Emițător – Mesaj- Canal – Receptor. Conform acestui model, comunicarea este un proces intenționat, condiționat de implicarea conștientă a participanților. Miza principală a comunicării este transmiterea corectă a mesajului, iar modelul își propune să identifice factorii ce influențează succesul acestei transmisii. Deși foarte important în panopia paradigmelor comunicării, modelul informațional propus pentru prima dată de către Shannon și Weaver, este fundamental limitat de faptul că ignoră câteva caracteristici esențiale ale comunicării:

- Un prim aspect se referă la ceea ce constituie atât axioma centrală a Școlii de la Palo Alto “, cât și esența perspectivei semiotice. Conform reprezentanților Școlii de la Palo Alto, “comunicarea este inevitabilă”, respectiv „non-comunicarea este imposibilă”. Comunicarea este independentă de intenționalitate, fiindcă orice este semn și deci comunicăm, chiar și atunci când nu avem intenția să facem acest lucru. Chiar și inexistența interacțiunii poate fi purtătoare de semnificație. Absența noastră de la un eveniment, comunică uneori mai mult decât cuvintele pe care le-am fi spus în calitate de participanți. Iar dacă pentru Școala de la Palo Alto, emițătorul comunică și când nu are intenția de a face acest lucru, abordările semiotice ale comunicării extind câmpul circumscriserilor legitime, postulând că lumea întreagă nu este altceva decât un “text”, pentru simplul motiv că totul este purtător de semnificație. Pentru semioticienii producătorul textului, emițătorul din perspectiva paradigmei mecaniciste, este irelevant. Elementele cheie sunt textul și receptorul, fiindcă sensul este generat de interacțiunea dintre aceștia.

Roland Barthes în “Sistemul modei”: “O haină, un automobil, o mâncare gătită, un gest, un film, o imagine publicitară, o mobilă, un titlu de ziar – iată în aparență o serie de obiecte eteroclitice. Ele au însă în comun faptul că sunt semne și li se aplică aceeași activitate: lectura. Omul modern își petrece timpul citind imagini, gesturi, comportamente: mașina îmi indică statutul social al proprietarului, haina, doza de conformism (excentritate a personajului), aperitivul (țuică sau whisky) stilul de viață al gazdei.

- Teoria informației reduce comunicarea la relația dintre emițător, receptor, canal, mesaj și cod, la aspectul său material, ori în cadrul comunicării nu totul este material. Comunicarea nu înseamnă doar schimb de informații (Pedler: 2001 – Sociologia comunicării) Deși destul de frecvent termenii sunt folosiți ca și cum ar fi sinonimi, semnificația nu este echivalentă cu informația. Operațional, informația poate fi definită ca și capacitate a mesajului de a reduce incertitudinea (???). Dimensiunea sa principală este noutatea. Un mesaj nu conține informație dacă ne spune ceea ce știm deja. Focalizarea pe informație acoperă una dintre cele mai importante dimensiuni ale comunicării, finalitatea pragmatică. Informațiile sunt esențiale în cunoașterea mediului fizic sau social și luarea deciziilor, dar comunicarea umană nu se reduce nici pe departe doar la această dimensiune. O mare parte dintre mesajele transmise în procesul comunicării nu au finalitate informativă. Celor pe care îi iubim le spunem că sunt frumoși, nu pentru a le reduce incertitudinii estetice, ci pentru a le furniza garanții afective. În acest caz, importantă nu este informația transmisă, ci relația mediată de către comunicare prin intermediul mesajului. Apoi caracterul de noutate al unui mesaj nu depinde decât în mică măsură de un dat fix, ontologic, de natură factuală. Noutatea, respectiv incertitudinea sunt adesea contextuale. Spațiul fizic, spațiul social și timpul sunt principalele coordonate în funcție de care un același mesaj conține sau nu o componentă informațională.

Distincția dintre informație și sens este esențială. Informația se transmite și presupune obligatoriu o implicare activă a cel puțin unuia dintre participanții la interacțiunea comunicațională. Semnificația se generează și implică participare.

Comunicarea ca proces ce transmite informație permite o abordare de tip pozitivist. Comunicarea este văzută ca un flux liniar, segmentabil, ce permite analize secvențiale, componentă cu componentă. Dependentele sunt liniare și cauzale. Fiecare element este analizat și evaluat (evaluabil) în termeni de contribuție adusă la succesul-eșecul comunicării (transmisiei). Relațiile dintre participanții la proces sunt ierarhice și, deci asimetrice, iar mesajele sunt validate prin raportare la o realitate obiectivă.

Focalizarea pe semnificație și sens reprezintă atributul definitoriu al perspectivelor fenomenologice. Comunicarea este văzută ca ritual, fiind accentuate elemente ca mutualitatea și reciprocitatea percepțiilor. Sensurile sunt egal dezirabile și legitime. Interesează modul în care acestea sunt generate, nu validitatea lor în raport cu o realitate obiectivă. O definiție tip este aceea propusă de Roger și Kincaid, ce definesc comunicarea ca „un proces în care participanții crează și împărtășesc informația pentru a ajunge la înțelegere reciprocă” (???). Comunicarea nu mai este gândită în termeni de sursă și receptor, fiecare persoană devenind participant.

- - O a treia limită majoră a modelului transmisiei mecanice este aceea că prin focalizare pe transmisie și informație, acordă contextului comunicării o importanță minoră. Pentru modelul transmisiei mecanice, contextul este relevant doar ca mediu producător de zgomote. Influența contextului asupra comunicării constă în faptul că acesta poate brui sau facilita transmisia. Ori conform atât perspectivelor interacționiste, cât și a celor semiotice, acțiuni catalogate ca noncomunicări, devin acțiuni comunicaționale dacă le atribuim o semnificație prin identificarea (găsirea) unui context de lectură pertinentă.

În concluzie, comunicarea este un proces multi-dimensional, iar orice tipologie ce ignoră această caracteristică, cum ar fi *transmisie* versus *proces* sau *informație* versus *semnificație*, este simplistă și inerent incompletă. În fapt definițiile comunicării reflectă acest specific, paradigmele fiind rezultatul unor intersecții multi-dimensionale, ce iau în considerare elementele procesului, intenționalitatea și efectele.

În ceea ce privește elementele comunicării, distingem trei categorii distincte, fiecare dintre acestea stând la baza unor câmpuri autonome de analiză:

a) participanții; conform paradigmei mecaniciste aceștia sunt emițătorul (E) și receptorul (R). Pentru teoria proceselor comunicaționale, participanții sunt actori egali a căror interacțiune contribuie

la construcția semnificației. Modalitatea în care este privită relația dintre participanți, modalitățile și axele utilizate în definirea acesteia, stă la baza unor circumscrieri paradigmatiche fundamentale. Cele mai importante dimensiuni privesc specificul interacțiunii. Aceasta poate fi *unidirecțională* sau *bidirecțională*, *simetrică* sau *asimetrică*, *activă* sau *pasivă*.

b) mijloacele de comunicare; Definesc o dublă dimensiune, una materială, referitoare la canalele utilizate și una simbolică, ce privește limbajele utilizate în comunicare. Sub același nume generic coexistă (McQuail:1999, p.71):

- sisteme lingvistice și coduri: sistemul formal de semne și reguli de utilizare ce constituie conținutul fizic al mesajelor.

- activități, tehnici și procedee de codificare a mesajelor

- tehnici și activități legate de “transmiterea mesajelor”; tehnologiile: tiparul, telegrafia, telefonul, televiziunea, internetul...

- activități și tehnici asociate receptării

c) conținuturile; doi termeni concură la definirea conținuturilor comunicării, *mesaj* și *text*, distincția dintre acestea fiind una importantă și deloc formală. Separat de influența pe care o exercită mijloacele de comunicare asupra conținuturilor mediate prin comunicare, *mesajul* presupune implicarea activă și conștientă a ambilor participanți. *Textul* există autonom și independent de autorul său. Opțiunea pentru *text* este echivalentă cu punerea în paranteză a Emițătorului ca entitate relevantă pentru procesul comunicării.

Alte două distincții importante sunt cele referitoare la *semnificație* și *informație*, respectiv *manifest-latent*. Conținuturile manifeste și informaționale determină/privesc dimensiunea pragmatică a comunicării, spre deosebire de cuplul semnificație-latent ce determină dimensiunea social-relațională.

Exemplu: Dialog între 2 colegi, un bărbat și o femeie

Bărbatul: Vii la o cafea?

Femeia: Da.

La nivel manifest și din punct de vedere al conținutului informațional subiectul principal este produsul propus a fi consumat împreună, în timp ce la nivel latent cafeaua constituie un simplu pretext pentru inițierea sau continuarea unei relații.

Acestea fiind principalele elemente definitorii ale comunicării, rămâne întrebarea ce face ca o anumită interacțiune sau situație comunicațională să fie considerată **comunicare socială**? Un răspuns posibil îl găsim pe filieră weberiană. Weber definește acțiunea socială, ca acțiune ce ia în considerare comportamentul celorlalți și are o desfășurare orientată. Plecând de aici, *comunicarea socială este comunicarea ce presupune sau stabilește întotdeauna o relație socială între participanți*. (McQuail:1999, p.35). Luarea în considerare a celuilalt și desfășurarea orientată ar fi atributele obligatorii pentru ca o comunicare să fie comunicare socială. Această definiție condiționează comunicarea socială de existența interacțiunii dintre participanți, ceea ce o face incompletă. O definiție ce include ambele abordări, transfer-proces, cât și perspectiva semiotică sau a școlii de la Palo Alto este următoarea:

Prin *comunicare socială vom înțelege orice transfer-schimb de semnificație, intenționat sau nu, care exercită o influență (are efecte) afectivă, cognitivă sau comportamentală asupra a cel puțin unuia dintre participanții la interacțiune*. Comunicarea implică schimbarea. Efectul- influența poate consta în menținerea stabilității sau modificarea unei situații structurale.

Comunicarea de masă. Conceptul de comunicare de masă. Dimensiuni ale comunicării de masă.

Când publicul receptor este format dintr-un grup mare de oameni, vorbim aproape automat despre “comunicare în masă”. Termenii com de masă și mass media sunt atât de încetățeniți în limbajul

nostru, încît par să ne scutească de orice reflecție asupra lor. Nu avem însă cum evita întrebarea fundamentală: “ce modificări comportă procesul de comunicare pentru a deveni comunicare în masă?”

Pîna acum 2 decenii o bună definiția a comunicării de masă ar fi fost o definiție de tipul:

Metodele și organizațiile utilizate de grupuri sociale specializate pentru a transmite mesaje către un public larg, divers social și larg dispersat.

Exemplu: Definiția dată de Janowitz (J.J. van Cuilenburg și alții, Știința comunicării, 1991): “Comunicarea de masă include instituțiile și sistemele prin care unele grupuri sociale specializate fac uz de mijloace tehnice (presă, radio, televiziune, etc) pentru a răspîndi un mesaj simbolic într-o audiență largă, eterogenă și foarte dispersată .

Definiția este încă utilă în anumite aspecte:

- distinge comunicarea de masă (dinspre un punct/emisător spre multe alte puncte/destinatari) de comunicarea interpersonală și de asemenea de comunicarea tip rețea (network media), aceasta din urmă fiind suficient de flexibilă pentru a permite permutarea comunicării între situații extrem de diferite: receptor unic, receptori puțini, respectiv mulți (ex: poșta electronică).
- Descrie canale/moduri de comunicare și modalitățile în care aceste comunicări sunt recepționate: radio, tv, film, imprimate.

În ultimele 2 decenii utilitatea acestei definiții s-a erodat. Aceasta fiindcă mijloacele de comunicare în masă contemporane au devenit mai puțin de “masă”. Noile tehnologii au crescut potențialul pentru comunicarea la scală redusă către publicuri specializate. Acestea contrastează cu mijloacele de “masă” tradiționale: reviste de circulație națională, canale de televiziune care emit programe pentru un public național, compact, omogen, nediferențiat.

- La ora actuală se constată o schimbare fundamentală în natura com de masă și a modului în care oamnei interacționează cu aceasta. Ex: canalele de televiziune prin cablu (unele extrem de discriminante, focalizate, ex: audiență de cartier), canale difuzate prin satelit, acces ieftin la Internet, tehnologia digitală.

- Comunicarea încetează să mai fie uni-sens: publicul are posibilitatea efectivă să interacționeze cu emișătorii, a.î devine capabil să exercite un anumit control asupra formei și uneori asupra conținutului mesajelor pe care le recepționează.

O altă problemă: asumțiile privind natura publicului. Termenul “masă” își are rădăcinile în teoriile “societății de masă”.

Barret și Newbold arată că noțiunea de masă implică “număr mare, omogenitate, absența distinctivității, a individualității și ...răspunsuri iraționale, chiar iresponsabile”.

Cercetările de început ale com de masă tindeau să fie focalizate pe ziare, radio și televiziune ca instanțe de emisie a mesajelor, acordînd puțină atenție conținuturilor difuzate.

În momentul cînd au fost luate în considerare conținuturile și publicul, s-a constatat că răspunsurile publicului la mesajele transmise sunt semnificativ individualizate (în variantă extremă, fiecare dintre noi avem propriile interpretări ale mesajelor primite prin int. com. de masă). Această asumție nu ignoră însă influența exercitată de contextele sociale particulare asupra acestor interpretări: educația, sexul, ocupația, vîrsta, etc. (Obs: variabilele socio-demografice sunt la ora actuală mai puțin relevante în configurarea unor comportamente particulare de consum media, comparativ cu variabile de natură culturală, valori, atitudini...)

Conform modelului Westley – MacLean (Mc Quail, MCT, 2000) comunicarea de masă implică interpolarea unui nou rol comunicator între “societate” și “public” (cum este de ex. Jurnalistul profesionist. Secvența comunicațională tradițională nu mai este: emițător, mesaj, canal, mulți receptori (potențiali), ci 1) evenimentul / vocile, 2) canalul / rolul comunicator, 3) mesaje, 4) receptori. Se ia astfel în considerare faptul că comunicatorii nu se află la originea “mesajelor” sau comunicării. Ei sunt gatekeeperi ce funcționează ca relee (relay) de transmitere către public a perspectivei proprii asupra evenimentelor ca apar în mediu (o dublă funcție informativă și evaluativă; vezi studiul despre relația de comunicare guvern-presă), respectiv ca instanțe ce oferă acces perspectivelor/vocilor unora dintre cei ce vor să se facă auziți de un public larg.

Trei caracteristici importante ale modelului:

- accentul pe rolul de selectare al comunicatorului
- selecția se realizează în conformitate cu evaluarea a ceea ce se crede că publicul consideră interesant
- comunicarea nu are scop manifest: media nu-și propune să convingă, să educe sau chiar să informeze. Pe de altă parte, cum am menționat anterior, comunicarea îndeplinește aceste funcții latent

Conform modelului, comunicarea de masă este un proces auto-regulator ghidat de interesele și cererile unui public care este cunoscut doar prin intermediul selecțiilor și răspunsurilor față de ce I se oferă.

Comentarii: conform lui Chomsky și Herman (studiul Manufacturing Consent, 1988) publicul este doar rareori și secundar un factor semnificativ în luarea deciziilor privind conținuturile difuzate. Configurarea mesajelor difuzate de instanțele media sunt determinate de o serie de constrângeri, care acționează ca “filtru” asupra intereselor și alegerilor acesteia:

- 1) mărimea, proprietatea concentrată, averea proprietarului și orientarea către profit a firmelor dominante din mass media
- 2) reclama ca sursă primară de venituri
- 3) dependența de informația furnizată de instituțiile guvernamentale, domeniul afacerilor și “experți”, informație plătită și aprobată de către aceste surse primare și agenți de putere
- 4) “flak”/atacul ca mijloc de disciplinare
- 5) o ideologie dominantă și explicită, mecanism de control (anticomunismul, sau orientarea pro vest, integrarea, reforma, ...)

Materialul brut al știrilor trebuie să treacă de filter successive

Filtru 1: mărimea, proprietatea concentrată, averea proprietarului și orientarea către profit. Este vorba de procesul de industrializare a presei, creșterea continuă a costurilor necesare demarării unui ziar, tv., radio. Ex. Ziar: SUA 1851, costul de lansare a unui ziar nou în NY: 69000 \$, în 1920 se putea achiziționa un ziar local cu sume între 6 și 18 milioane. România: imediat după revoluție, cu un salariu mediu, editai un ziar.

Diversitatea este aparentă, producția media fiind în bună măsură monopolizată, concentrată și controlată de câteva companii majore. În SUA 29 de firme dețin mai mult de jumătate din producția de ziare, și majoritatea vânzătorilor/publicului, pentru reviste, radio, tv, cărți și filme. (1986 în SUA erau 1500 cotidiene, 11000 reviste, 9000 posturi radio, 1500 tv, 2400 edituri și 7 studiouri de filme).

Filtru 2: Publicitatea ca sursă de venituri . Plătitorii de publicitate sunt practic furnizori de licențe de funcționare, fiindcă în absența reclamelor , ziarele încetează să mai fie economic viabile. Înainte, prețul ziarului trebuia să acopere costurile afacerii. Acum, prețul unui ziar este uzual sub costul de producția,

dacă acesta atrage publicitate. În contextul pieței această situație obligă ziarul să atragă publicitate (pentru a nu fi mai scump decât competitorii).

Filtru 3: sursa informațiilor: relație simbiotică cu sursele puternice datorită necesităților economice și a reciprocității intereselor. Media necesită un flux constant, de încredere de informații potențial știri. Este costisitor, ineficient și practic imposibil să ai reporteri/camere de înregistrat în toate locațiile care pot furniza povești importante. Resursele se concentrează în zonele semnificative: Guvern, parlament, ... La nivel local: primăria, poliția, etc.

Dependența de surse guvernamentale și corporatiste (surse oficiale):

- credibile prin status/prestigiu
- validează asumția obiectivității, minimizează acuzațiile de partizanat și distorsionare.

Filtru 4: atacurile/riposte / reacțiile negative la o afirmație/luare de poziție, program: scrisori, telegrame, telefoane, chemări în instanță, altele moduri de a reclama, amenința sau pedepsi. În cazul în care actorii implicați sunt numeroși sau / și importanți ca resurse, situația este neconfortabilă și costisitoare.

Filtru 5: existența unei ideologii dominante și explicite

Spre deosebire de conversație, în care conținutul este creat de ceea ce spun sau nu spun participanții la dialog, în comunicarea de masă nu mai contează ce spune "x" sau "y", aceste lucruri nu mai pot schimba conținutul unui program în desfășurare, de exemplu. De asemenea, instituția media nu poate participa la ce spune "x" sau "y", nu știe cum interpretează ei mesajele, în timp ce privesc la televizor sau ascultă radioul. Așadar, comunicarea mediată pierde sistemul de participare mutuală la construcția conținutului și înțelesului comunicării interpersonale. Atât mass-media cât și audiența operează la distanță cu sisteme de acțiune separate, manifestând un anumit grad de independență una față de cealaltă. Pierderea interacțiunii face ca noțiunea de interpersonalitate, de schimbare a opiniilor, de împărtășire a înțeleșurilor să nu mai existe. Deoarece indivizii, ca receptori ai conținutului programelor, nu au posibilitatea să confirme înțelegerea mesajului prin testare într-un proces de comunicare, nu există un mecanism prin care un membru al audienței își poate împărtăși părerea comunității. Prin urmare, media nu are prea mare abilitate în a supraveghea interpretarea producțiilor sale. Nu mai există interacțiune între emițător și receptor. Media nu poate afla părerea telespectatorilor doar prin măsurarea audienței, deoarece aceasta este doar un feedback, un răspuns pe care îl primește (pe care îl vinde apoi celor care cumpără spațiu pentru publicitate). Conținutul producțiilor este responsabilitatea comunității profesioniștilor, care funcționează în cadrul industriei mass-media, iar indivizii au acces limitat la această comunitate.

Chestionar de autoevaluare:

Prezentați și comentați limitele modelelor mecaniciste ale comunicării

Prezentați și comentați principalele caracteristici ale comunicării de masă

Bibliografie selectivă:

- John C. Macionis, Ken Plummer, *Sociology*, Prentice Hall, 1998
- Achim Mihiu, *Introducere în sociologie*, Dacia, 1992
- Peter Berger, *Invitation to Sociology*
- Achim Mihiu, *Antropologia culturală*, Dacia, 2001
- Traian Rotariu, Petru Iluț (coord.), *Sociologie*, Mesagerul Transilvan, Cluj-Napoca, 1996
- Raymond Boudon, *Tratat de Sociologie*, Humanitas, Bucuresti, 1997
- Anthony Giddens, *Sociologie*, All, Bucuresti, 2000
- Achim Mihiu, *Sociologie generală*, Napoca Star, Cluj-Napoca, 2002
- Michael Haralambos, Martin Holborn, *Sociology: Themes and Perspectives*, Collins, London, 2001
- Raymond Boudon, *Texte sociologice alese*, București, Humanitas, 1990
- George Murdock, *Social Structure*, MacMillan, New York, 1949.
- Goode W., *World Revolution and Family Patterns*, The Free Press, New York, 1963.
- Haralombos Michael, Holborn Martin, Heald Robin, *Sociology*, Harper Collins Publishers, 2000
- Iluț Petre, *Familia. Cunoaștere și asistență*, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 1994
- Alexander J. C., Seidman S., *Culture and Society*, Cambridge University Press, 1993.
- Almond Gabriel A., Verba Sydney, *Cultura civică*, Du Style, București, 1996
- An-Bang Yu, Kuo-Shu Yang, *The Nature of Achievement Motivation in Collectivist Societies*, în Uichol Kim, Harry C. Triandis și alții, op. cit., pag.239-250
- Baechler, J., *Capitalismul*, Institutul European, Iași, 2001
- Balle F., *Medias et Société*, Paris, MontChrestian, 1990.
- Baumann, Z., *Etica postmodernă*, Amarcord, Timișoara, 2000
- Bădescu Ilie, *Istoria Sociologiei*, ed. Porto Franco, Galați, 1994
- Beck U, Beck-Gernsheim, E., *Individualization and 'Precarious Freedoms': Perspectives and Controversies of a Subject-orientated Sociology*, in Detraditionalization, Helas P., Lash S., Morris P. (editori), Blackwell, 1999, 23-49
- Berger Peter L., *Sociologie: contramandarea invitației*, Sinteza, nr. 98, 1994 (b)
- Boudon R., Bourricaud F., *Dictionnaire critique de la sociologie*, Presses Universitaires de France, Paris, 1990
- Giddens, A., *Les consequences de la modernite*, L'Harmattan, Paris, 1994
- Giddens, A., *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*, Polity Press, Cambridge, 1991
- Golding P., Murdock G., *Culture, Communication and Political Economy*, in Curran, Gurevitch (editori), *Mass-Media and Society*, Edward Arnold:Hodder Headling Company, 1992, p.15-33
- Gusfield, J., *Tradition and Modernity*, in Etzioni A., Etzioni-Halevy E (editori), *Social Change*, Basic Books, New York, 1973
- Harrison, D., *The Sociology of Modernization and Development*, Unwin Hyman, 1988.
- Herman E. S., Chomski N., *Manufacturing consent: The Political Economy Of The Mass Media*, Pantheon, New York, 1988.
- Inglehart R., *Modernization and Postmodernization, Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*, Princeton, 1997
- Inkeless, A., *The Modernization of Man*, în *Modernization, The Dybamics of Growth*, Weiser M.(ed.), Basic Books, New York, 1966
- Kornblum, W., *Sociology: The Central Questions*, Harcourt College Publishers, 2002
- Kumar, K., *The Rise of Modern Society: Aspects of the Social and Political Development of the West*, Blackwell, Oxford, 1988

- Lazar Judith, *Sociologie de la communication de masse*, Paris, Armand Collin, 1990.
- Mc Clelland, D., *The Impulse to Modernization*, în Myron Wiser (coord.), *Modernization, The Dynamics of Growth*. p.29-39,
- Mc Clelland, D., *The Achievement Society*, Free Press, MacMillan Company, New York, 1967
- Mc Quail D., *Mass Communication Theory*, Londra, Sage, 1990
- McQuail, *Comunicarea*, Institutul European, București, 2000
- Mendras H., Forse M., *Le changement social*, Paris, Armand Collin, 1987.
- Mendras H., Forse M., *Le changement social*, Paris, Armand Collin, 1987.
- Moore W.E., *Social Change*, New Jersey, Prentice-Hall, Inc., Englewood Cliffs, 1963, p.34-44.
- Moore, W.E., *Order and Change: Essays in Comparative Sociology*, Wiley, New York, 1967.
- Noble, T., *Social Theory and Social Change*, Mac Millan Press Ltd. 2000
- Parsons T., Shills E., *Towards a General Theory of Action*, Free Press, 1951
- Sorlin P., *Mass Media*, Sage, 1994
- Ungureanu I., *Paradigme ale cunoașterii societății*, Humanitas, București, 1990
- Valade, B., *Schimbarea socială*, în *Tratat de sociologie*, coord. Boudon, R., Humanitas, 1997
- Webster, A., *Introduction to the Sociology of Development*, MacMillan, 1994.